

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

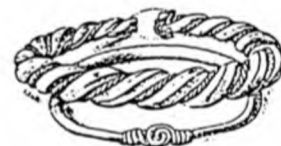
Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ISSN 0905 8834

Årsskrift 2020 Ledøje-Smørum Historisk Forening og Arkiv

**Årsskrift 2020
Ledøje-Smørum
Historisk Forening
og Arkiv**

Foreningens bestyrelse

Formand	Finn Sølvbjerg Hansen	4465 9927
Næstformand		
og sekretær	Line Ludvigsen	2627 3547
Kasserer	Niels Henrik Rank	2027 4070
	Ingrid Bay	2331 9944
	Hans Bindslev	5377 5455
	Knud Larsen	2137 5057
	Annemarie Teuber	2094 3493
Suppleanter	Hannah Rank	2465 6727
	Bent Thygesen	4497 5054
Revisorer	Ebbe Engmark	2297 7260
	Birgit Kragh Larsen	2177 5748
Revisorsuppleant	Normann Frederiksen	2622 5802

Historisk Forenings Samling

Adresse	Smørum gamle Skole Smørum Bygade 35 2765 Smørum
Åbningstid	1. søndag i måneden kl. 13-16 (undtagen helligdage og juli måned)

Lokalhistorisk Arkiv

Adresse	Smørum gamle Skole Smørum Bygade 35 2765 Smørum
Arkivleder	Rolf Kjær-Hansen
Telefon	7259 7738
Åbningstid	Hver torsdag kl. 10-13 1. lørdag i måneden kl. 11-13 (undtagen helligdage og juli måned)

Indhold

Forord	3
Fortidsmindefredninger	4
Roskildeskabet fra Gersagergård.....	12
Om kartofler.....	14
Ledøje Mølle på godt og ondt	22
Ledøje-Smørum Kunstforening 1989-2020	34
Nye genstande 2019	44
Historisk Forenings rejse 30. august-6. september 2020...48	
Lokalarkivet 2020	56
Historisk Forening 2020	58

Artikler i Årsskriftet afspejler ikke nødvendigvis foreningens holdninger.
Ved citat fra Årsskriftets artikler skal kilde angives.

Årsskrift 2020

Redaktion	Anni Agerskov Finn Larsen Inga Nielsen
Layout	Fredi Paludan Bentsen
Tryk	

Forord

Den første artikel i Årsskrift 2020 er skrevet af arkæolog Jens Henrik Jønsson fra Kroppedal Museum. Han fortæller om, hvordan der føres tilsyn med de fredede fortidsminder, der hører under museet, og om nye interessante fredninger.

Efter en kort artikel om roskildeskabet fra Gersagergård møder vi Lise Drewes Nielsen, som beretter om, hvordan hun som barn og ung måtte slide i kartoffelmarkerne på Nonnemosegård. Hun oplevede at være en vigtig brik i familiefællesskabet, og samtidig skinner glæden ved arbejdsfællesskabet igennem.

Bertel Bukholt har i nogle af de vigtigste år af sin barn- og ungdom boet på Ledøje Mølle. Han fortæller om de problemer, der for både ham og hans far var forårsaget af sygdommen narkolepsi. Det er en fortælling om en opvækst under små kår præget af sygdom og af, at møllens indtjeningsmuligheder efterhånden forsvandt.

Dernæst fortæller medlem af Ledøje-Smørum Kunstforening, Karen Roswall, om foreningens historie gennem godt 30 år, og om hvordan den har bidraget med en række kulturelle tiltag i kommunen samt skabt mange spændende muligheder for medlemmerne.

Herefter følger en række faste artikler. Line Ludvigsen fortæller om nogle af de genstande, der blev afleveret til Historisk Forening i 2019. Svend Waltenburg beskriver foreningsrejsen til Nordtyskland med tilhørende grundig gennemgang af den historiske baggrund. Dernæst fortæller arkiv- og museumsleder Rolf Kjær-Hansen og Line Ludvigsen om arbejdet i henholdsvis Lokalarkivet og i Historisk Forening. På begge områder blev 2020 et år stærkt præget af de begrænsninger, som COVID-19 har medført.

Til sidst skal der lyde en stor tak til vore skribenter for deres bidrag samt til vore sponsorer, herunder Lokalhistorisk Forening, for økonomisk støtte. En hjælp der gør udgivelsen af Årsskriftet mulig.

Historisk Forening ønsker medlemmer, sponsorer, skribenter og øvrige læsere en rigtig glædelig jul og et godt nytår.

God læselyst

Inga Nielsen

Tilsyn med fredede fortidsminder og nye fortidsmindefredninger

Eksempler fra Kroppedal Museums arbejdsmark

af Jens Henrik Jønsson, Kroppedal Museum

Fredede fortidsminder

Fortidsminder er levn efter de mennesker, der har beboet og opdyrket landet før os. Efter traditionen i de øvrige europæiske lande og efter den hidtidige administrative praksis skal et anlæg som udgangspunkt være mindst 100 år gammelt fra anlægstidspunktet for at kunne betegnes som et fortidsminde. En del fortidsminder ligger under jorden og er derved skjulte. Andre er synlige og kan ses med det blotte øje.

Fortidsminder er beskyttet mod tilstandsændringer. Det fremgår af museumsloven. Beskyttede fortidsminder

kaldes også for "Fredede fortidsminder", idet beskyttelsen begyndte med frivillige fredninger tilbage i 1808. Nogle fortidsminder er beskyttede, hvis de er synlige i terrænet. Det gælder eksempelvis gravhøje, dysser og jættestuer, ubebyggede voldsteder, forsvarsanlæg, ruiner, bautasten, sten med helleristninger, milepæle og vildtbanesten. For den type fortidsminder er en registrering i Slots- og Kulturstyrelsens centrale database "Fund & Fortidsminder" ingen forudsætning for beskyttelsen. Andre fortidsminder er kun beskyttet, når ejeren er oplyst om deres tilstedeværelse. Det kan for eksempel være

En lille gravhøj fra oldtiden indgår i Edelgæves haveanlæg. På højen står et stort, gammelt lindetræ.

Foto: Maria Lisette Jacobsen.

En yderligere, nyregistreret gravhøj fra oldtiden er at finde i den del af Edelgarves have, som ligger nord for Grønsø Å. En stensætning oven på højen er af nyere dato. En sti og et kort trappe-løb har i det oprindelige haveanlæg ført op til og forbi højen.

Foto: Jens Henrik Jønsson.

mølleanlæg, dæmninger og kanaler, bro- og vejanlæg, bopladser, spor efter agre, krigergrave, mindesmærker, sten- og jorddiger, men også fortidsminder af den først omtalte kategori, som ikke er synlige i terrænet.

På et fredet fortidsminde og inden for en afstand af to meter fra det må der ikke foretages jordbehandling, gødes eller plantes. Der må heller ikke anvendes metal-detektor. Beskyttede fortidsminder har som udgangspunkt tillige en 100 m beskyttelseslinje omkring sig. Inden for dette areal gælder visse begrænsninger for brug. Formålet er blandt andet at bevare fortidsmindernes landskabelige fremtræden og betydning og sikre indsynet til og udsynet fra fortidsminderne.

Slots- og Kulturstyrelsen oplyser på begæring, hvilke beskyttede fortidsminder der findes på en ejendom, og hvilken udstrækning de har. Det lokale museum er i den forbindelse tillige værd at høre. Hvad angår 100 m beskyttelseslinjen, er det naturbeskyttelseslovens bestemmelser, der gælder, og de forvaltes af kommunerne.

Det praktiske arbejde

Tilsyn med fredede fortidsminder er en opgave, som Kroppedal Museum varetager sammen med ni andre museer i Danmark. Formålet er at sikre, at fortidsminderne bevares, og at der forefindes præcise og ajourførte oplysninger om fortidsminderne og deres tilstand. Museet dækker i den forbindelse Region Hovedstaden inklusive Bornholm, i alt 30 kommuner. Arbejdet udføres på vegne af Slots- og Kulturstyrelsen, som har det overordnede ansvar for Danmarks fredede fortidsminder. Kroppedal Museum foretog alene i 2019 tilsyn med 110 fredede fortidsminder, og yderligere 40 opfølgende tilsyn eksempelvis ved uregelmæssigheder. Årligt modtager museet fredningsmæssige særopgaver på hele Sjælland og på Bornholm til udførelse for Slots- og Kulturstyrelsen.

I forbindelse med Kroppedal Museums tilsynsarbejde og øvrige museumsfaglige virksomhed sker det, at man på museet bliver opmærksom på fredningsværdige fortids-

Mandshøj militær markeringssten for 3. batteri / 2. artilleriafdeling der i 1916 under 1. verdenskrig har haft kantonement og/eller opstilling ved Edelgave. Øverst ses indhugget et symbol på en eksploderende artillerigranat. Derunder ses: "2.A.A" og "3 BTR" samt "1916". Nederst endvidere et par korslagte kanoner. Stenen er opstillet tæt ved Grønsø Å i Edelgaves haveanlæg.

Foto: Jens Henrik Jønsson.

Formodet militær markeringssten i form af en marksten med inskription: "2 ST". Stenen er at finde tæt ved siden af den anden militære markeringssten i Edelgaves haveanlæg. Foto: Maria Lisette Jacobsen.

minder, som ikke tidligere er registreret. Oplysninger om mulige "nye" fredningsværdige fortidsminder kan også komme fra borgere. Museet udarbejder en indledende beskrivelse i tekst og foto af fortidsmindet og indstiller til fredning ved Slots- og Kulturstyrelsen. Styrelsen foretager på det grundlag en vurdering, og den endelige fredningsberedning og beskrivelse foretager museet på bestilling fra Styrelsen. Det er Slots- og Kulturstyrelsen, som giver meddelelse om tilstedeværelse af beskyttede fortidsminder til ejere. Styrelsen kan tinglyse ejermeddelelsen. Et fortidsminde skal dog ikke være tinglyst for at være beskyttet.

Nye fredninger

Museets arbejde har i år 2019 ført til fredning af fire stenkister under Hørsholm Kongevej i Rude Skov og yderligere én nord for Hørsholm. En stenkiste er en stenbygget konstruktion, som leder et mindre vandløb under en vej. Her er der tale om stenkister, som indgår i den franske vejingeniør Jean Marmillods vejprojekt for

Frederik V, færdiggjort i 1775. Yderligere er i Nordsjælland udført fredningsforberedende arbejde for fem andre fortidsminder, alle fra oldtiden.

Et andet eksempel er syv nye fredninger af synlige fortidsminder ved herregården Edelgave i Egedal Kommune. Der er tale om to små gravhøje fra sen yngre stenalder eller bronzealder i haveanlægget vest for gårdens hovedbygning og samme sted to militære markeringssten fra 1. verdenskrig. Ved Grønsø Å nord for bygningerne og ved Edelgavevej er der tale om registrering og fredning af to stenkister fra nyere tid. Stenkisten eller nærmere betegnet stenkistebroen ved Edelgavevej, kaldet Edelgave Bro, er opført med facader og flanger (støttemure) af kløvede og tilhuggede granitkvadre og er antagelig fra slutningen af 1700-årene. Broen fører Edelgavevej over Grønsø Å – tidligere her benævnt Ellebækken (Danmarks Stednavne nr. 20 ved Bent Jørgensen 1990 s. 57). Endelig er ved Edelgave fredet en sten med to skålgruber. Stenen står som vejviser ved udmundingen i Nybøllevvej af den gamle kirkevej fra Edelgave til Ledøje.

En yderligere skålsten ved Hove Møllegård er fredet ved samme lejlighed. Skåltegn er simple helleristninger fra yngre stenalder eller fra bronzealder (vedr. Hove Møllegård se J.H. Jønsson i Årsskrift 1993 s. 26-29). Endelig er der i forbindelse med en arkæologisk undersøgelse ved den nordvestlige udkant af en tidligere undersøgt gravplads fra vikingetid i Smørum fundet og udgravet fire nu genrejste bautasten. Der blev tillige fundet spor efter yderligere fem bautasten, som er fjernet tidligere. De fire bevarede sten er nu fredet som synlige fortidsminder. Stedet er grønningen langs stisystemet i den nye udstykning Grydeåsen vest for Råbroparken (se J.H. Jønsson i Årsskrift 2017 s. 4-8). Som yderligere eksempler på nyligt effektuerede fortidsmindefredninger, som Kroppedal Museum har igangsat, kan nævnes retterstedet Trippendals Galge ved Gl. Landevej i Albertslund Kommune og møllekanalen ved Katrinebjerg

*Vejstenkiste der tidligere har ført en markvej fra Edelgaves gårdsplads over Grønsø Å. Stenkisten har i sit gennemløb tidligere været noget længere og forsynet med et lukke af jern, hvorved åens vand kunne opstemmes i en lille dam.
Foto: Jens Henrik Jønsson.*

Vandmølle ved Hove Å i Høje-Taastrup Kommune. Også øen Saltholm ud for Amagers østkyst har været omfattende besøgt i fredningsøjemed.

*Edelgave Bro. Stenkistebroens facade og støttemure i vest fotograferet i 1992, hvor bygværkets omhyggeligt tildannede stenkvadre og optrukne furer stadigvæk var synlige. Kun en reparation med cement af broens øverste (knækkede?) dæksten skiller sig ud. Brofacaden er i dag jorddækket.
Foto: Jens Henrik Jønsson.*

Ekskurs til Edelgave og Edelgave Bro

Herregården Edelgave er oprettet ca. 1661 af jorder, der allerede i middelalderen var i stordrift. Edelgaves nu-

værende hovedbygning er jævn gammel med Edelgave Bro og dateret 1783 ved en indskrift på den nordlige skorsten. Bygningen er opført efter en brand i januar 1782, som ødelagde et større bygningskompleks, der ifølge Den Danske Atlas var fra 1740'erne (Den Danske Atlas udg. 1763-81 v. Erik Pontoppidan). Edelgaves nuværende hovedbygning har således haft mindst to forgængere og er også rejst på ældre fundamenter. Bygningen er opført efter tegninger af hofbygmester Andreas Kirkerup og er bygningsfredet. På gårdens jorder ligger den store gravhøj Gyngehøj med omgivende stengærder samt Smørholm Voldsted. Højen er mest sandsynligt fra bronzealderen. Voldstedet repræsenterer tomten af en storgård fra middelalderen (se J.H. Jønsson i Årsskrift 1997 s. 29-41). Begge lokaliteter er omfattet af ældre fortidsmindefredninger. Også gårdens jord- og stendiger er beskyttet.

Den nu fredede Edelgave Bro blev udsat for en uheldigt udført vejudvidelse og reparation i 1995, hvorved broens kvaderbyggede facade mod vest og de tilhørende støttemure blev beskadiget ved montering af en rørforlængelse af stål, og brofacaden skjult under et jorddække. Endvidere blev der opsat et moderne autoværn i begge sider. Da miseren blev erkendt, blev der på foranledning af den tidligere Ledøje-Smørum Kommune udarbejdet et genopretningsprojekt ved et rådgivende ingeniørfirma med det formål igen at gøre den historiske brofacade synlig. Heri fjernes det monterede rør, og broen gøres i stedet ca. 1,5 m bredere ved en betonstøbt forlængelse af det oprindelige gennemløb, og der foretages en tilsvarende udrykning og opretning af den originale brofacade. Alt indledt med opmåling og registrering af facaden og den yderste del af gennemløbet (stenkisten) før nedtagning og genopsætning. Det er en løsning, som med gode erfaringer er bragt i anvendelse ved mange historiske broer, når en vejudvidelse har vist sig nødvendig. Også

Edelgave Bro. Stenkistebroens facade og støttemure i øst er at finde under en moderne vange støbt i beton, idet broen også her er gjort bredere. Et geodætisk målepunkt er indmuret mellem facadens stenkvadre, og der er inskriptioner dateret 1893 indridset i murværkets furer.

Foto: Jens Henrik Jønsson.

genetablering af et historisk mere korrekt rækværk af rundjern indgår i genopretningsplanen tillige med en beplantning for at afskærme et installationsskab tæt ved broen. Broens anden facade, østfacaden, med slugget (indløbet) er bevaret og synlig under en moderne betovange, men ses bedst når man står nede i vandløbet. Det er sandsynligvis tilstedeværelsen af et indmuret geodætisk målepunkt, som har reddet broens østfacade. Projektet for genopretning af vestfacaden strandede af økonomiske grunde. Det detaljerede projektforslag findes i kopi på Kroppedal Museum (administrationssag A 6.3.20).

Årets særopgave

Afslutningsvis kan museets fredningsarbejde føres helt frem i tid, idet kulturministeren har besluttet, at alle mindesmærker, der markerer Sønderjyllands genfor-

Sten med skålgruber fra oldtiden. Stenen står nu som vejvisersten ved indkørslen til Edelgaves jorder fra Nybøllevvej. Stenen bærer spor efter to lange kløveriller, hvorved en stenhugger i nyere tid har udkløvet en oprindelig meget stor sten i stenplanker. Foto: Jens Henrik Jønsson.

ening med Danmark i 1920, skal fredes. Det sker i forbindelse med 100-året i 2020. Et af de store øjeblikke i nyere Danmarkshistorie var genforeningen i 1920 efter tabet af landområder ved det danske nederlag til Preussen og Østrig i 1864. I den anledning har museet på bestilling fra Slots- og Kulturstyrelsen besøgt og

Knardrupstenen rejst i oktober 1920 til minde om Sønderjyllands genforening med Danmark samme år. Stenen er at finde ved Skolestien i forlængelse af Knardrup Bygade. Nederst på stenen er indhugget sentensen "Dansk at tænke, tale, gøre" forfattet af den lokale lærer H. Højmark (Egedal Leksikon). I det tilhørende grønne anlæg er genforeningsstenen placeret på toppen af en lille forhøjning opbygget af genbrugte syldesten fra landsbyens historiske bebyggelse, der foruden adskillige gårde i middelalderen tillige rummede en storgård og senere et kloster samt en kirke og en vandmølle. Foto: Jens Henrik Jønsson.

registreret 16 mindesmærker for genforeningen, som er at finde inden for Hovedstadsregionen inklusive Bornholm. Der er helt lokalt tale om Slagslundestenen, Knardrupstenen, Bagsværdstenen, Lyngbysten, Engelsborgmindesmærket, Vadsbysten og Reerslevstenen. Sjovt nok kunne der i samme anledning i en privat have i Ejby ved Glostrup registreres en tidligere grænsesten, som har stået på grænsen mellem det danske og tyske rige fra 1864 til 1920, antagelig i området syd for Ribe. Stenen er udformet som en obelisk med lav pyramideformet top og måler 0,8 m fra jordoverfladen til top. På den danske side af stenen er indhugget

Genforeningsstenen i Slagslunde er ganske enkel blot med årstallet 1920 indhugget. Stenen er at finde i et lille anlæg ved Slagslunde Bygade tæt ved kirken. Stenen stod tidligere ved hjørnet af Stenløsevej og Tværstræde, men blev i 1950'erne flyttet til den nuværende plads. Ved afsløringen i 1920 deltog sognets veteraner (Egedal Leksikon). Stenen er én af flere hundrede mindesten opsat rundt omkring i landet, men talrigest i Sønderjylland til minde om genforeningen i 1920. Foto: Jens Henrik Jønsson.

inskriftionen "Kr. Dm. No. 4", som står for "Kongeriget Danmark. Fjerde (grænsesten)". Inskriftionen er malet op med rødt. På den tyske side ses "Kr. Pr. Nr. 4" for "Keiserreich Preussen" og her malet op med sort. Da grænsen blev flyttet efter folkeafstemningen i 1920, blev mange af grænsestenene fordelt mellem interesserede borgere og institutioner.

Tak til Peter Thorning Christensen og pensioneret major i Livgarden Jesper Gram Andersen for militærhistoriske oplysninger.

To af oprindelig ni bautastene der har stået ved den nordvestlige afgrænsning af en stor gravplads fra vikingetid, som i årene 1989-91 og 2015-16 blev undersøgt, hvor nu findes parcelhuskvartererne Råbroparken og Søagerbakken samt grønningen øst for og langs med bebyggelsen Store Gryde (se J.H. Jønsson i Årsskrift 1991 s. 31-36). De fire bevarede og genrejste sten er fredet. Der blev fundet spor efter yderligere fem bautastene, som er forsvundet i tiden løb. Den oprindelige placering af de forsvundne sten er markeret med cirkulære fliser af granit lagt ned i græsoverfladen og i stien, som løber gennem området. Den ene af de nu manglende bautastene har stået tæt op ad de to viste, og de har tilsammen dannet en gruppe for sig. Bautastene har tjent som gravmarkeringer og som mindesmærker sat over afdøde. Foto: Jens Henrik Jønsson.

Roskildeskabet fra Gersagergård

af Inga Nielsen med udgangspunkt i en artikel af Karen Pedersen, Ballerup Museum

Grethe Bielefeldt skriver i Årsskrift 2011 om sin slægt og dens tilknytning til Gersagergård, Råbrovej 25, i Ledøje. Sidst i artiklen skriver hun kort om et roskildeskab, som har været i slægtens eje fra 1860'erne, til det i 1962 blev skænket til Ballerup Museum.

Roskildeskabet fra Gersagergård nu udstillet på Ballerup Museum i Pederstrup. Foto: Holger Agerskov.

Roskildeskabet er fremstillet lokalt

Det imponerende skab har to døre, som er forsynet med fyldninger og forsiringer, og det er i det hele taget rigt udstyret med gyldne ornamentter. De snoede søjler ved siderne er kraftige, og de er både øverst og nederst forsynet med forgyldte udskæringer. Hele skabet hviler fortil på to svungne fødder, som ligner dyreklove. Foroven er der en bred gesims, hvorpå der står D.S.D. og S.A.S. i rammer. Disse initialer har det ikke været muligt at tyde, skønt man på Ballerup Museum har søgt ret langt tilbage i Grethe Bielefeldts slægt, som har boet i Ledøje fra 1500-tallet og på Gersagergård fra 1709 til begyndelsen af 1960'erne.

Denne særegne skabstype ofte med dobbeltlåger og marmorerede søjler blev fremstillet i Roskilde i en ganske kort periode i 1860'erne. Det omtalte skab blev produceret af snedkermester Christian Palle Løndahl og malet af Urban Thomas Joachim Schwarz. Malingen er brun og underlig nubret. Om det har været sådan fra begyndelsen vides ikke. Alle store gårde med respekt for sig selv havde et eller flere store skabe, gerne et roskildeskab. Disse var ligesom fint dekorerede kister kendetegnende for egnen. Her opbevarede man folkedragter, hedebosyninger, brudeudstyr, ligklæder og andre værdifulde tekstiler.

Roskildeskabets spændende historie

Grethe Bielefeldts "tipoldefaster" Maren Larsdatter var gift med Lars Jørgensen på Gersagergård. De fik ingen børn, så da Lars døde, overdrog Maren, kaldet Maren Las Jørn, gården til sin brordatter Dorthie Andersen født 14.07.1859 i Herstedøster og hendes mand Jørgen Larsen

født 20.10.1853 i Herstedøster, viet i Herstedøster Kirke 28.11.1879. Maren stammede fra en stor gård i Herstedøster, og hun forærede parret det fine roskildeskab i forbindelse med deres overtagelse af Gersagergård. På den måde flyttede skabet fra Herstedøster til Ledøje. Dorthé og Lars boede mange år på Gersagergård, og af deres børn kendes:

- Maren Christine Larsen, født 23.10.1883.
- Lars Anders Larsen, født 17.07.1885.
- Gertine Margrethe Dorte Larsen, født 04.11.1890.
- Laurine Andersine Larsen, født 14.10.1892.
- Lars Anders Larsen, født 25.06.1894.
- Christiane Alvilda Larsen, født 04.01.1897.

Sidstnævnte blev gift Jensen, og det var hende, der i 1962 forærede roskildeskabet til Ballerup Museum.

I 1914 brændte Gersagergård ned til grunden inkl. alt indbo, desuden nedbrændte to huse. Man mente, det var en pyromanbrand, men sagen blev aldrig opklaret. Ved genopbygningen blev gården flyttet uden for byen til dens nuværende beliggenhed.

Den 15. januar 1913 blev en af døtrene fra Gersagergård, Gertine Margrethe Dorte viet til slagtermester Laurits Christian Schultz fra Ledøje. Denne datter fik skabet med sig i sit ægteskab, og derved undgik det at blive flammernes bytte. De fik fire børn:

- Helga født 25.08.1913.
- Villy Gerhardt født 20.02.1916.
- Else Julie født 15.03.1921.
- Carla født 10.06.1925.

Helga blev mor til Grethe Bielefeldt og hendes søster Inge.

En egn med rige traditioner

På Heden, den flade frugtbare slette mellem København, Roskilde og Køge, opstod der i 1800-tallet en speciel kultur unik for egnen og uden særlig påvirkning udefra.

Med landboreformernes indførelse fra 1780'erne og frem opstod der her en selvbevidst bondestand, som var begrundet af, at man kunne afsætte et overskud af varer i den nærliggende hovedstad og af, at de unge kunne få arbejde som f.eks. tyende eller ammer i byerne. Det gav et økonomisk overskud, og da egnens befolkning samtidig havde adgang til varer fra byen samt kendskab til godt håndværk, var der f.eks. baggrund for udviklingen af en lokal broderitradition med fine hedeboosyninger til følge. Fremstillingen af de for egnen karakteristiske huer, sølv- og guldnakker, er et andet eksempel på udviklingen af avancerede syteknikker. Enhver kvinde havde mindst én og gerne flere af disse huer. En del af det økonomiske overskud blev desuden brugt til indkøb hos egnens håndværkere. Det gav mulighed for udviklingen af en tradition, hvor man uden skelen til moden i de nærliggende byer anskaffede sig lokalt designede og fremstillede møbler som roskildeskabe.

På Heden, hvis nordlige del rækker ind i Ledøje-Smørumområdet, fik man en bondestand, som lagde stor vægt på at omgive sig med smukke tekstiler og flotte møbler, som var skabt lokalt.

Litteratur:

Årsskrift 2011: "Gersagergård – en slægtsgård i Ledøje" af Grethe Bielefeldt.

Ballerup Historiske Forening: Byhornet, 5. årgang, nr. 2-3. "Skabet fra Gersagergård" af Karen Pedersen.

Om kartofler

af Lise Drewes Nielsen, Albertslund

Lise Drewes Nielsen er født og opvokset på Nonnemosegård, Nonnemosen 14, ved Smørumovre som datter af Vilhelm Nielsen, sognerådsformand fra 1958-1970, og Birgit Nielsen f. Hansen. På Nonnemosegård og på nabogården Hovholm blev der i 1950'erne og 1960'erne dyrket kartofler. Lise Drewes Nielsen blev uddannet sociolog. Hun er nu pensioneret og har de senere år skrevet en bog om sine erindringer fra Smørumovre. Den forventes udgivet i 2021.

Indledning

Kartofler har været en vigtig del af min barn- og ungdom. Jeg kan godt lide at spise kartofler, og jeg har deltaget i kartoffelhøsten i store dele af min barndom.

Min far var kartoffelbonde. Det betød, at han så mulighederne i at dyrke kartofler som en afgrøde på Nonnemosegård i Smørumovre i 1950'erne. Det var der ikke mange landmænd, der gjorde, om end der kom flere og flere til efterhånden, og jeg ved ikke, hvornår han startede med det.

Det var både kartofler, der skulle sælges på det københavnske grøntmarked i perioden fra juni-september, og det var kartofler, der i efteråret skulle sælges til en kartoffelmelsfabrik i Ølsted i Hornsherred. Oprindelig hedder efterårsferien kartoffelferien, fordi de sidste kartofler i oktober blev taget op for vinteren og nogle sendt til produktion af kartoffelmel, de såkaldte fabrikskartofler. Men vi dyrkede også kartofler til salg over hele sommeren, så vores kartoffelferie var også vores sommerferie.

Kartoflerne lægges

Det var et stort arbejde at dyrke kartofler. Om foråret, når jorden var frostfri og parat, blev kartoflerne lagt. De havde været sat til spiring i en varm stald i nogle uger og skulle nu lægges. Det skete ved, at der var en maskine, der på marken kunne danne huller med passende afstand og i lige rækker. Der blev de forspirede kartofler lagt ned. Det var et tungt arbejde at gå med de forspirede kartofler i kasser og lægge kartoflerne i jorden. Det måtte de voksne gøre. Derefter kunne en anden maskine hypp kartoflerne ved at lægge jord i en lille vold omkring dem. Det var en stor lettelse, da der blev udviklet og indkøbt en maskine til at lægge kartofler. Den kunne lægge to rækker ad gangen, og det skete ved, at man spændte maskinen efter en traktor. Så sad vi, også som børn, to personer ved siden af hinanden og tog kartofler fra spirekasserne og placerede en kartoffel i hvert rum på en lille valse, for at de derefter kunne dumpe ned i det hul i marken, som maskinen havde lavet. Derefter blev de hyppet med jord og var parate til at gro videre. Denne maskine var et

Nonnemosegård hvor jeg voksede op. Svinehuset til venstre i billedet lod min far opføre. Foto: I familiejeje.

stort fremskridt, om end man blev godt beskidt af at sidde der tæt på jorden og få hvirvlet jord og støv op i ansigt og på krop.

Når kartoflerne spirede, kom op og blev til små nye planter, skulle der renses mellem de enkelte planter. Der skulle hakkes kartofler med et hakkejern, som vi i dag kender fra havearbejdet. Derefter blev de hyppet

igen, og der blev derved lagt jord op omkring planterne. Når de var modne, skulle de tages op og sælges, og den egentlige kartoffelhøst kunne starte. De nye kartofler i juni kunne høstes, når planten gik i blomst. Anderledes var det for andre sorter f.eks. fabrikkartoflerne, der sent på efteråret blev høstet, efter at hele kartoffeltoppen var visnet.

Det var et hårdt arbejde, når kartoflerne skulle høstes.

*Lille Korsvejgård,
Lille Smørum 1950.*

Foto: Lokalarivet.

Kartoflerne høstes

Optagningen af kartofler foregik på følgende måde: Om morgenen blev de rækker af kartofler, der skulle tages op i løbet af dagen, pløjet op med en dertil hørende kartoffelplov. Den tog to rækker ad gangen og pløjede dem op, så de var vendt væk fra hinanden. Det skete, fordi de skulle samles op af to personer, en på hver side af de kasser, som kartoflerne skulle lægges op i. En tog den venstre række, og en tog den højre, og i midten var så de to kasser, hvori kartoflerne skulle sorteres. Vi lå på knæ i kartoffelrækkerne ved siden af hinanden. Nogle gange havde vi tre kasser og sorterede i meget store, mellem og små kartofler. Det var på den tid de mellemste, der var mest værd. De andre, de store og de helt små, blev ofte smidt ud til dyrene, da de var usælgelige. Det var før bagekartoflernes og de helt små kartoflers tid, som vi ser det i dag. Tiden ændrer på

skikke og smag. Kasserne var tunge og vejede ca. 20 kg. Når en kasse var fyldt, blev den dækket med kartoffeltoppe og stillet på marken, og en ny kasse blev hentet ned i rækken.

De opløjede rækker bestod af planter med grønne kartoffeltoppe, som blev rystet. Derpå sad en del kartofler. De skulle så sorteres og lægges i kasserne. Desuden var der flere kartofler nede i den opløjede jord. De skulle findes og samles op i kasserne, og en ny kartoffelplante kunne rystes, og optagningen gentog sig. Vi lå på knæ i rækkerne to og to. Det kunne mærkes i knæ og skuldre. Det var et beskidt, støvet og til tider varmt arbejde. Andre dage var det koldt og blæsende. Om aftenen, når arbejdsdagen var slut, blev kasserne samlet på en vogn, og høsten kunne sendes videre til grønthandleren. Han kom hver aften og hentede høsten, der den efterfølgende dag skulle sælges på grønttorvet i

*Kartoflerne er høstet og opbevares nu i sække.
Lille Korsvejgård,
Lille Smørum 1950.
Foto: Lokalkivet.*

København. Afregningen kom nogle dage efter og var afhængig af mængde og kvalitet.

Et hårdt arbejde – kort og godt

Mine erfaringer med at være datter af en kartoffelbonde er meget ambivalente. På den ene side hadede jeg det, og på den anden side blev jeg en del af et arbejdende fællesskab, som jeg nød og var stolt af.

Det var fysisk hårdt. Vi startede kl. 8 om morgenen og sluttede ved 6-tiden om aftenen kun afbrudt af en frokostpause, hvor vi fik mad og tid til en lille lur på stue- eller køkkengulvet. Vi var for beskidte til at ligge i en seng eller på en sofa. Det var slidsomt. Det gjorde ondt i ryg, skuldre og knæ. Vi blev tit forbrændt af solen på nakke og øvre ryg. Hvis vi over sommeren brugte gummihandsker for at beskytte vores hænder, skete der ofte det, at huden ligesom kogte i handskerne, og når vi tog handskerne af

ved skolestart efter sommerferien, skrællede huden af og gjorde vores hæders hud meget ru bagefter.

Jeg var med i kartoffelmarken, fra jeg var ca. syv år, og til jeg startede på Universitetet, da jeg var 19. Min far var meget glad, da han fandt ud af, at Universitetet først startede i september. Så kunne jeg jo gå i kartoffelmarken, indtil jeg flyttede til København for at studere. Jeg har taget tonsvis af kartofler op, og det samme har mange andre landmandsbørn fra disse år, inden det hele blev mekaniseret.

Vi holdt ikke megen ferie eller fri om sommeren. Kartoffelmarken tog desuden vores læseferier op til eksamen. Kartoffelhøsten var tilsyneladende en så vigtig del af familiens økonomi, at den gik forud for hvad som helst. Selv da min søsters penneveninde fra Norge kom på besøg i Danmark, kunne vi ikke få fri. Hun blev også sendt med ud i kartoffelmarken! Det taler man ofte om i Norge, hvor

Gamle kartoffelkasser er i dag højeste mode som reoler i drivhuset eller som rustikke plantekasser i haven. For mig i 1950'erne og 1960'erne var de indbegrebet af lange arbejdsdage og hårdt slid. Foto: Homeliving.

vi stadig har kontakt til familien. Jeg blev lidt gal på min far hver morgen, når han kørte ud i marken og pløjede dagens rækker op. Dermed satte han målet for, hvor meget vi skulle nå i dagens løb, og hvornår det var fyraften, nemlig når rækkerne var taget op. Så tog han hjem til gården, gik i bad, skiftede tøj, og senere så vi ham komme kørende i sin bil med et dyt fra bilen som hilsen til os, der lå ude i marken. Han var på vej til kommunekontoret for at bestride sit politiske hverv som sognerådsformand for Ledøje-Smørum Kommune.

Hvordan kunne man slippe

Den eneste måde at slippe for kartoffelmarken var, når det blev regnvejr. Derfor har jeg et helt særligt forhold til regnvejr om sommeren og til skrå tagvinduer. Jeg havde et værelse på første sal med skråvinduer i stuehuset på Nonnemosegård. At vågne op en sommermorgen med lyden af regn på vinduerne får stadig den dag i dag varme

følelser sat i gang i mig. Jeg bliver glad og føler en fryd indeni. Hvorfor? Fordi det betød, at jeg ikke skulle i kartoffelmarken den dag. Jeg havde fri og kunne gøre, hvad jeg ville. Hvis det regnede en hel dag, tog vi nogle gange bussen til Ballerup og tog på bytur. Der købte vi garn til at strikke bluser og trøjer og tog tilbage i regnen og nød vores frihed. Det samme gjaldt i marken med hensyn til regn. Jeg har stadig en opøvet færdighed i at forudse om en sky, der kommer nærmere, vil give regn eller ej. Jeg har opøvet denne færdighed ude i kartoffelmarken. Hvis en sky gav regn, var det et signal til at forlade marken og gå hjem. Derfor kan jeg stadig i dag se, om en sky vil give regn, eller om den vil drive videre uden af aflevere de dråber, der gav friheden.

Lommepenge

At arbejde i kartoffelmarken havde også mange positive sider. Vi fik penge for det. Min søster og jeg blev rigtig dygtige til at tage kartofler op. Der kom andre børn end os til at hjælpe med optagningen, og de var ikke nær så dygtige som os. Min far måtte betale efter bestemte akkorder f.eks. hvor mange kasser, der var taget op. Han måtte sætte akkorden efter de andre børn, men da vi var rigtig hurtige, kunne vi altid sprænge akkorden. Det betød, at vi over sommeren tjente en hel del lommepenge. Men da vores kartoffelpenge efterfølgende blev modregnet i vores øvrige lommepenge, og vi skulle købe tøj for pengene, følte vi os lidt snydt. Det følte vi også den sommer, hvor han lovede os et telt for en hel sommers arbejde i kartoffelmarken. Vi blev godt skuffede, da han købte et af Daells Varehus' billigste telte som modregning for en hel sommers arbejde i kartoffelmarken.

En del af familiens fællesskab

Vi oplevede også en glæde i familien på grund af vores arbejde. Kartoffelhøsten var et velkomment tilskud til

Fra venstre: Mig, min lillebror Michael og min storesøster Merete. Jeg er ni år, men stiftede allerede som 7-årig bekendtskab med kartoflerne. Foto: I familieejje.

familiens økonomi, og landbruget var ofte klemmt økonomisk i min barndom. Det hang også sammen med, at min far havde et stort og ulønnet engagement i lokal politik. Vores arbejde blev gengældt med lommepege, men også med oplevelser. Når søndagen nærmede sig, blev der aftalt udflugter. Der var ingen smalle steder. Det var til skov og strand og til Tivoli, Bakken og Travbanen eller til besøg hos familie og venner. Og alle sejl

blev sat til. Der var festlig stemning og gode oplevelser. Det var dog altid endagsture. Dyr og gård skulle jo passes. Kun én gang har jeg oplevet, at der blev planlagt en tur til Jylland på tre dage til Skamlingsbanken, Tønder, Hvide Sande, Silkeborg og retur. Det var i 1959. Da vi skulle afsted tidligt om morgenen, var der et elendigt vejr med regn og slud. Far lovede, at han ville tage til Ballerup og købe familiens første fjernsyn, hvis vi valgte

Far var meget glad for sin bil. Her er han parat til en tur i Citroënen. Foto: I familieeje.

at blive hjemme. Han gad ikke køre afsted i et forfærdeligt regnvejr. Men min søster og jeg sagde, at vi var ligeglade med regnen og det fjernsyn sammenlignet med en tur til Jylland. Så det gjorde vi. Og selvom vejret var dårligt i alle tre dage, var det en stor oplevelse og vores eneste ferietur med vores forældre nogensinde. Og fjernsynet fik vi jo alligevel et halvt års tid senere!

Arbejdet i kartoffelmarken lærte mig også, hvor vigtigt arbejdet var for fællesskabet. Selvom det var et slid, både fysisk og psykisk, vidste jeg godt, at arbejdet var nødvendigt for familiens liv, og at vi som børn var en vigtig brik i dette arbejdende fællesskab og af betydning for familiens overlevelse. Vi var både nyttige og nødvendige. Vi var ikke bare konsumerende, men producerende. Vi skabte værdi i form af penge, og vi

fik forståelse og anerkendelse herfor. Priserne på vores råvarer produceret til bybefolkningerne og med store omkostninger for os i form af slid og slæb var en del af det, der fik samfundet til at løbe rundt. Vi havde en særlig mission og værdi.

Et lokalt arbejdsfællesskab

Men vi fik også en oplevelse af arbejdsfællesskabet på landet som noget særligt. Selvom vi var døtre af kartoffelbonden, var vi selv med i marken. Vi var en del af det arbejdsfællesskab blandt børn, unge og fattige familier, som bød sig til i kartoffelhøsten. Især husker jeg dette fællesskab på tværs af sociale skel i landsbyen under høsten i kartoffelferien i efteråret. Her blev alle sejl sat til for at få de sidste kartofler høstet inden vinteren. Det var ofte fabrikkkartofler, der skulle sælges til en kartoffelmelsfabrik i Hornsherred. Det var koldt, blæsende og beskidt at gå der i marken i efterårsferien, hvor ens bykammerater i skolen i Ballerup ikke tænkte på, at kartoffelferien havde et navn, der virkelig betød noget for os børn fra landet.

Der var et arbejdsfællesskab mellem os, der tog kartofler op. Vi delte det slid, der var på kroppen. Den bagende sol om sommeren. Det kolde vejr om efteråret. Vi delte de værkende rygge og de ømme knæ. Vi delte solens skoldninger på ryg og skuldre. Vi delte den hud, der forsvandt fra vores hænder under gummihandskerne. Vi delte de dejlige pauser, hvor der blev bragt saft og kage ud til os i marken. Vi delte den dejlige middagsstund. Vi delte sliddet med at sætte dagens optagning i de 20 kg tunge kasser op på vognen og derefter med fryd at køre dagens høst hjem til laden. Vi delte det befriende bad efter dagens anstrengelser. Vi havde det også af og til muntert i rækkerne. Vi konkurrerede livligt om, hvem der kunne optage deres rækker i det hurtigste tempo. Vi sloges med rådne kartofler. Moderkartoffen, der var lagt

i foråret, var ofte rådden. Når vi arbejdede i kartoffelmarken, var der dog også nogle privilegier. Vi blev delvist skånet for at deltage i de daglige praktiske opgaver såsom vask, opvask, havearbejde mv.

Alt i alt var det et hårdt og slidsomt arbejde, der fortrængte mange andre sommeraktiviteter i barndomslivet. Men det lærte os børn, at vi ikke bare var en nødvendig arbejdskraft, men også en del af noget større i form af et lokalt fællesskab.

Kartoffelmark med kartofler i blomst. Akvarel af Egon Clausen 2018.

Ledøje Mølle på godt og ondt

interview med Bertel Bukholt august 2019 ved Inga Nielsen

Bertel Bukholt er født den 10. august 1938 som den ældste i en søskendeflok på fire. Familien boede i Emdrup- Dyssegårdområdet, indtil den flyttede til Ledøje Mølle i 1948. I 1959 måtte møllen opgives, og familien slog sig ned i Ballerup. Bertel boede på Ledøje Mølle, fra han var 9 til 18 år. Bertel flyttede hjemmefra i 1957 og læste senere til ingeniør. Den 12. januar 1963 blev han gift med Anna Birthe Bukholt født Albertsen på Københavns Rådhus, og de fik to sønner Niels i 1970 og Johan i 1973.

Den narkolepsi, som faderen fik som 18-19 årig, og som Bertel fik i samme alder, fik store konsekvenser for dem begge.

Narkolepsi

Narkolepsi er en neurologisk sygdom. Den viser sig blandt andet ved uimodståelige søvnanfald og/eller pludselige muskellammelser (katapleksi). Man mener, at ca. 2500-3000 mennesker i Danmark lider af sygdommen.

Narkolepsi skyldes formentlig en kombination af flere forhold f.eks. arvelighed, miljømæssige forhold og mangelfuld regulering af visse signalstoffer i hjernen.

Narkolepsi er en kronisk sygdom, der kan påvirke familieliv, uddannelse og arbejde. Mange lever dog et normalt liv ved hjælp af medicinsk behandling.

Min far, Peter Børge Bukholt, tog studentereksamen og læste forskelligt på universitetet, og som ung havde han en indtjening ved at undervise privatelever. En af dem, Leif Petersen, var søn af grundlæggeren af Dano Maskinfabrik i Buddinge. Min far blev senere forstander på et lærlingehjem på Emdrupvej 72, og flere af drengene herfra fik læreplads på maskinfabrikken, og det var da også via denne forbindelse, at jeg selv kom i lære her.

Min lillebror, Steffen, lavede et minde til hver af os søskende af sten fra de murede søjler, der bar Ledøje Mølle.

Foto: Lokalkivet.

På et tidspunkt var der ingen tvivl om, at min far havde narkolepsi. Det var der ikke megen forståelse for dengang, men behjertede folk anbefalede ham dog at læse til lærer. Derfor startede han på Blågård Seminarium og blev dimitteret i 1935. Bagefter skulle han aftjene sin værnepligt. Heller ikke her var der forståelse for hans helbredsmæssige problemer. Han blev sendt hjem med de dårligst tænkelige soldaterpapirer og med følgende

kommentar: ”De er den i hele kompagniet, der har de fineste papirer, alligevel er De den dårligste soldat”.

På et tidspunkt omkring 1936 blev en stilling som forstander på Emdrupvej Lærlingehjem ledig. Bestyrelsen spurgte ved ansættelsen, om far havde en kone på bedding, og her kom mor, Astrid Pauline Bukholt født Thomassen, ind i billedet. Hun var uddannet sygeplejerske fra Færøerne. Far fik stillingen, og mine forældre blev gift i Ballerup Kirke den 7. juli 1937.

De gik helhjertede ind i arbejdet på lærlingehjemmet, hvor der var plads til 22 drenge i alderen 14-18 år. Det hele fik dog en brat ende under krigen. Huset, hvor lærlingehjemmet lå, og hvor vi boede, var lejet, og i 1943 ønskede ejeren af økonomiske grunde at sælge det. Far kunne ikke rejse de 60.000 kr., som det kostede, og vi flyttede derfor til et hus med to lejligheder på Knud Rasmussens Vej. Tre lærlinge fulgte med, og vi lejede desuden et par værelser ud, men det var ikke nok til, at familien kunne leve af det, og far tog derfor arbejde som billetsælger på Nørrebro Station.

Sideløbende arbejdede mor på at skaffe hjælp til min far. Ikke mange læger kendte til hans sygdom og endnu mindre til behandlingen af denne. Der var f.eks. en læge, Hagens, som i Sverige havde mødt patienter som far. Han udskrev amfetamin til far, og han tog en periode op til 12 piller om dagen. Hagens blev likvideret af tyskerne under besættelsen, og da udskrivningen der-

efter overgik til familiens læge på Søborg Hovedgade, sagde vedkommende til far, at det ikke kunne blive ved med at gå: ”Når De bliver 50, vil De ikke vide, hvor gammel De er! De må finde på noget andet praktisk arbejde f.eks. gartner”. Dette blev den dybere årsag til, at vi havnede i Ledøje.

Ledøje Mølle i 1948

Bertel fortæller, at Thorvald Jensen, som familien købte Ledøje Mølle af, var vognmand, men at hans far var møller, og at det var ham, der passede møllen. Et arbejde han fortsatte med de første tre-fire måneder, indtil vi selv lærte at klare den. Han var en flink mand, og jeg gik i hælene på ham og lærte meget om, hvordan en mølle skal passes. Når vi lukkede om aftenen, kravlede vi op i møllehatten og lagde en bjælke inde på det store tandhjul oppe i møllehatten. Dette skulle sikre, at møllen ikke gav sig til at køre, hvis vinden vendte 180°, kaldet bagvind. Ved en sådan lejlighed virkede bremsen ikke, men den hang stadig ind på hjulets yderside, og det kunne betyde brand. Den slags gik han meget op i at lære os.

Der var to kværne i møllen og en valsemaskine til valse-ning af havre. Af de to kværne var den ene tilkoblet møllevingerne, mens den anden var tilkoblet en 20 hk elmotor, som i øvrigt også trak valseværket. Det korn, der blev mallet på møllen i min fars tid, var udelukkende til dyrefoder.

*Den smedede nøgle til Ledøje Mølle.
Foto: Lokalarkivet.*

Bønderne kom med fire til ti sække korn, som skulle formales ned i de samme sække, og prisen for arbejdet var 1 kr. pr. 100 kg plus en skæppe korn, det vil sige, at bonden fik 99 kg tilbage af 100 kg. Efter et par år husker jeg, at prisen blev sat op til 1,25 kr. pr. 100 kg. I 1957 holdt vi stort set op med at male korn. Mange bønder havde på det

Klokken hang oppe i selve møllen. Når bønderne kom med et læs korn, ringede de med klokken ved at hive i et reb, som de kunne nå fra vognen. Selvom mølleriet larmede, var det på den måde muligt at høre, når der var kunder i butikken. Foto: Lokalarlivet.

tidspunkt fået deres egen kværn, og far var blevet syg af en hjerneblødning.

Den første tid i Ledøje

Kort tid efter at vi var flyttet ind i Ledøje, fik vi lagt vand ind i svinehus, køkken og bryggers. Da vi kom, stod der en vandpumpe midt på gårdspladsen. Det næste, der skete, var, at mølleomgangen faldt ned. Niels Olsen en nabo hjalp først med at hente tømmer i Hareskoven, dernæst med at afbarke stammerne og til sidst med at genopbygge omgangen.

I 1950 faldt far ned fra mølleomgangen, der enten manglede et bræt, eller der var et bræt, der knækkede under ham. Han brækkede den tredje eller fjerde hals-hvirvel og lå på Gentofte Sygehus 6-8 uger. Jeg passede som elleveårig stort set selv møllen imens, og bedstefar passede dyrene. På den tid var der strejke på bryggerierne inde i København, og så kunne bønderne ikke som sædvanligt få restproduktet mask til supplerings af deres foder til dyrene. De havde ingen anden udvej end at få noget havre og byg malet groft på møllen. Det gav stor travlhed, og jeg gik ikke i skole fra medio marts til primo august, hvor jeg startede i første mellem på Lindeskolen i Ballerup. Det var heldigvis lykkedes mor at få mig jaget afsted til mellemskoleprøven, lige efter far faldt ned. Jeg elskede at klatre i møllevingerne, f.eks. var det spændende at sætte sejl. Derfor ville jeg gerne være sømand, og så blev geografi pludselig interessant. Jeg skulle jo kende alle de spændende steder, man besøger som sømand. Det kom mig til gode ved optagelsesprøven. Hvis man var dygtig, kunne man nøjes med at gå op til den skriftlige del af prøven. Hvis det gik mindre godt, skulle man også op til en supplerende mundtlig prøve. Det skulle jeg, og jeg blev hørt i geografi og kunne alle Europas byer, floder og grænser på fingrene. Til sidst spurgte læreren, om jeg vidste,

Ledøje Mølle 1945. Foto: Lokalarkivet.

hvem der regerede i Jugoslavien. ”Ja”, sagde jeg, ”det gør Marshal Tito.”

Jeg kom skævt ind på Ledøje Skole. Sammen med min mor gik jeg til Ledøje Skole for at blive skrevet ind. Her sagde lærer Herrmann, at jeg skulle gå i lille anden. Det skulle jeg i hvert fald ikke, for jeg gik i tredje klasse, der hvor jeg kom fra. ”Du starter i anden i morgen”, sagde Herrmann. At lille anden i en landsbyskole med flere klasser sammen og tredje klasse i en årgangsoptdelt bysko-

Ledøje Mølle 1953. Foto: Lokalarkivet.

le er det samme, var jo ikke let at vide. Jeg, der havde gået i en helt anden skole med mange fag og klasser, kunne ikke fordrage at gå i Ledøje Skole, hvor undervisningen mest handlede om salmevers, katekismus og bibelhistorie. Jeg havde rigtig mange forsømmelser, og en dag endte protokollen på gulvet, og ud faldt alle de mange sedler, som far havde skrevet under uden at brokke sig.

Jeg glemmer dog aldrig udflugten til Jylland med lærer Herrmann og fru Nicolaisen. Vi startede med at tage

i Tivoli om aftenen, og ved 22.30-tiden gik vi ned til Århusbåden, Hans Broge eller C.F. Tietgen. Under overfarten til Jylland sov vi på skibets sofaer, og herefter fulgte dage, hvor vi boede på vandrehjem i Ry, besøgte Himmelbjerget, Vesterhavet og meget mere. En uforglemmelig oplevelse.

Hverdagen på møllegården

På de to tønder land, vi havde, dyrkede vi roer og lucerne til grisene og kartofler og jordbær til os selv. Kartofflerne, som vi kogte til grisene, kom fra lærer Herrmann, som så til gengæld fik vores møg til sin jord ude på Hede Enge. Efterhånden fik vi svinehuset og kostalden bygget om til udelukkende at holde svin. Også hestestalden blev bygget om. Meningen var, at vi skulle have grisesøer og sælge otte uger gamle kastrerede pattegrise. Vi havde også en udstationeret orne, som holdt til i den ombyggede kostald, hvor der var en gæstesti på begge sider af først Jeppes og siden Laurits' sti. Gæstestierne var til de omkringboende søers behagelige ophold.

Derudover havde vi en gase og to gæs. De to gæs lagde æg hvert forår, og æggene blev ruget ud af skrukhøns med fire æg under hver. Det blev til lidt over 20 slagtegæs. Det var noget af et mareridt at slagte dem op til jul, hvor min mor plukkede gæs dag ud og dag ind og nogle gange natten med. De skulle plukkes "tørt", fordi dun og fjer skulle bruges i dyner. Heldigvis fik vi god hjælp af pulveriseret harpiks og gamle Rasmus, der boede ude ved skoven. Når gæssene var plukket, blev de overhældt med harpiksen og dyppet i kogende vand, så harpiksen smeltede sammen med de resterende dun. Det lettede finpilningen betydeligt.

Langt de fleste gæs blev solgt til ansatte på Frederiksberg Metalvarefabrik. Min far var i mange år med i bestyrelsen for "Fattige Børns Juleglæde" sammen med en disponent fra metalvarefabrikken. Det var i øvrigt ikke

nogen dårlig forbindelse set fra vores synspunkt. Et par gange om året kom der en lastbil med overskud fra fabrikken bestående af transportkasser, trælemme, lidt værktøj, zinkplader og lignende. Alt sammen noget vi kunne bruge.

Vi rugede også selv kyllinger ud. 240 æg kunne den petroleumsfyrede rugemaskine klare. Den stod på loftet i stuehuset. Hønekyllingerne blev tillagt, og hanekyllingerne spiste vi selv eller solgte dem ved vejen. De blev rensset og plukket, mens kunderne blev vist rundt i møllen.

Vi må ikke glemme hr. og fru Fister, kalkunerne, som også bidrog til familieøkonomien. Først lagde fru Fister æg, så blev hr. Fister fodret godt med bygskrå rørt op med snaps, så lagde han sig på en masse æg, og tre-fire uger efter kom der kalkunkyllinger. De skulle fodres med hakkede hårdkogte æg blandet med etårige hakkede brændenælder. Kalkunkyllinger er gennemgående noget skravl, men engang fik hr. Fister alligevel problemer med at styre de unge haner. Han kom galt afsted med benet, og han skulle behandles med et eller andet middel. Jeg husker, at jeg skulle holde ham, mens far ordnede det. Bagefter var jeg fyldt med hønselopper,

Far med Tommy og kalkunerne ved pumpehuset midt på gårdspladsen. Foto: I familiens eje.

som ikke kunne leve på mig – men jeg skulle lige smages på. Det var sådan, at også kalkunerne skulle plukkes ”tørt”, når de blev slagtet, men det stod gamle Krümmelben fra Risby for.

Far & mig og mor & ungerne

Jeg er fire år ældre end Steffen. Tommy og Steffen er mere jævnaldrende, og så er der fem år ned til Benedikte. Vores aldersforskel kom til at præge familien, derfor blev det far & mig og mor & ungerne.

Da vi boede på Knud Rasmussens Vej, inden vi flyttede til Ledøje, legede jeg altid med en dreng, der hed Peder Holmkjær. Vi gik i samme klasse på Dyssegårdsskolen, og vi var i det hele taget meget sammen. Jeg faldt aldrig til i skolen i Ledøje, og jeg fik ikke rigtig nogle kammerater. Hvis der var for meget modvind, når jeg cyklede til skole, vendte jeg om og kom tilbage og sagde, at det blæste for meget. Så sagde far: ”Gå ind og skift tøj og kom så med ud!” Aldrig et ord om, at nu må du tage dig sammen. Ud på dagen kunne far spørge, hvad jeg skulle have haft af timer i skolen. Det kunne være geografi, historie eller bibelhistorie. Så spurgte han ind til, hvad emnet havde været, og så gik vi og talte om det. Han fortalte, hvad han vidste, og jeg fortalte, hvad jeg havde læst. På den måde endte det med, at vi gik og hyggensnakkede samtidig med, at vi rensede ud hos svinene, maledede korn på møllen eller byggede hønsehus.

Årene i Ledøje var hårde og meget arbejdskrævende. Der var simpelthen noget at lave for os alle med de kræfter, som vi hver især havde. Først da jeg kom i skole i Ballerup, begyndte jeg så småt at komme sammen med andre på samme alder i både Ledøje og Ballerup.

Vi var næsten selvforsynende

Om sommeren stod den ofte på stegt hanekylling med persille, hjemmedyrkede kartofler og rabarbergrød. Jord-

bær var også aktuelle både som pålæg og med mælk på. Yderligere kunne der være tale om kogt høne med peberrodssovs, vi havde masser af peberrod. Hønsekødssuppe var også ofte på tapetet.

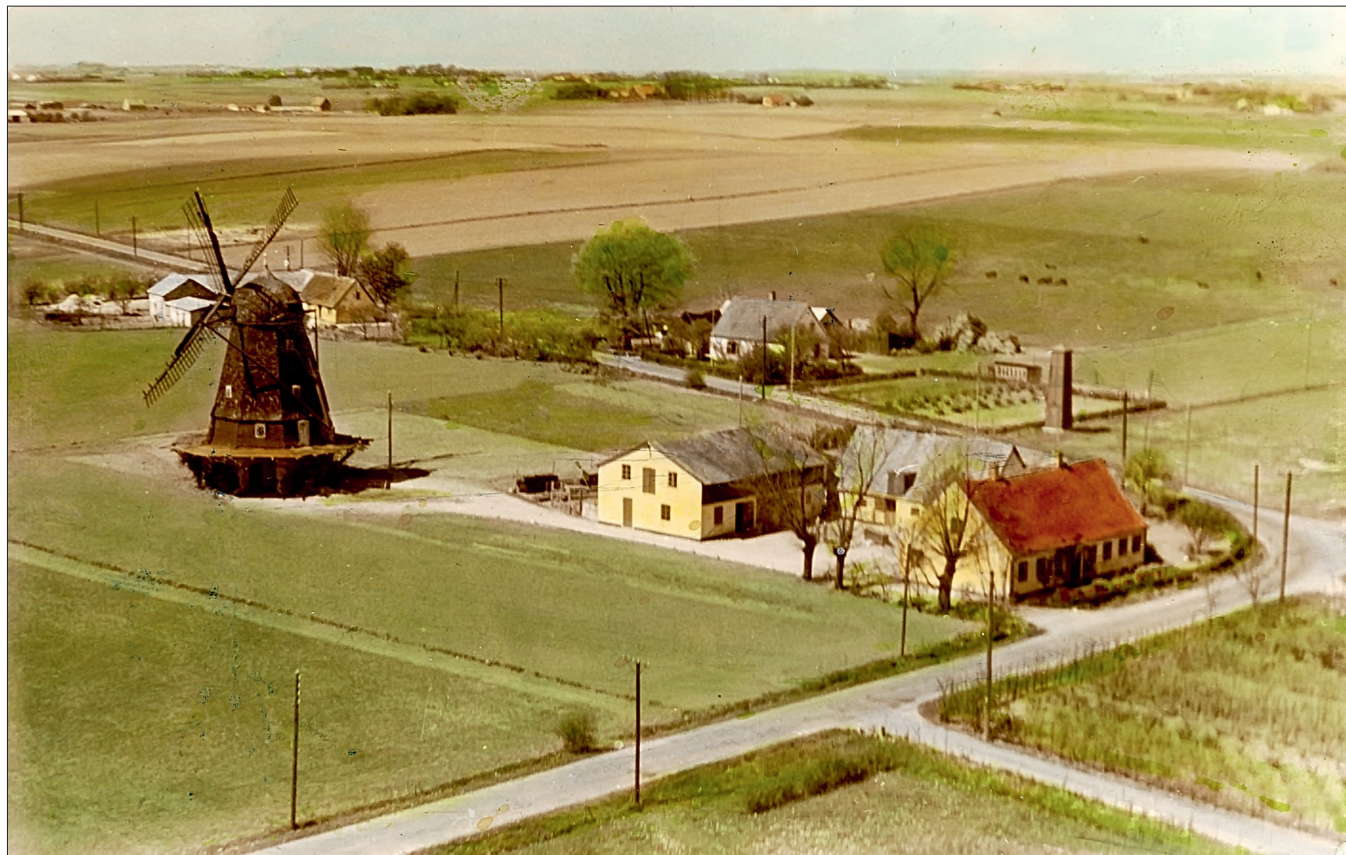
Vi slagtede næsten altid en gris om året, og så fik vi blodbudding kogt i bageforme i gruekedlen. Flæskesteg blev opbevaret i kærnemælk, indtil den skulle spises. En del af kødet blev røget hos en røger i Ballerup, mens det meste blev frosset i fællesfrysehuset i Ledøje, hvor vi havde en boks. Her endte far med at blive formand, fordi Kierkegaard fra Øbakkegård, som ellers havde sat det hele i gang, pludselig selv fik en fryser. Fars mest markante handling i den forbindelse var at skrive et mandende vers på en krydsfinerplade, som blev hængt op på væggen i frysehuset:

*Hvis du gerne vil gavne dit eget og andres kød,
altså det der ligger i boksen,
da afrim hyppigt med børsten blød,
først da er du fryseboks voksen!*

Da vi ikke havde køer, købte vi først mælk hos naboen og senere af Elias i Risby. Hans tyske kone kom med tre liter i en spand til os. Da det hørte op, begyndte der at komme en mælkebil fra mejeriet i Måløv. To gange om ugen kom Kongsvig fra Røde Vejrmølle forbi og solgte brød, og der kom også en slagter, Flintner, fra Risby to gange om ugen. Om fredagen kom købmand Klinke med kolonialvarer, som mor havde bestilt via telefon.

Aftenskole og strikkeklub

Far startede aftenhøjskole i Ledøje og holdt selv foredragene. Samtidig underviste han bønderkarlene i engelsk, dansk og regning. Jeg kan ikke huske, at han tjente noget ved det ud over at have hørt, at den indtægt, han fik, gik lige op med det beløb, han skulle betale i skat.

Postkort fra 1956. Ledøje Mølle ses til venstre, og møllegården ligger til højre i det skarpe sving på vejen fra Ledøje til Risby. Foto: I familiens eje.

Han havde også en indtægt ved at være vikar for lærer Nielsen i Smørum, nemlig når lærer Nielsen skulle servicere ligningskommissionen ca. 14 dage om året. Også den kommunale aftenskole i Ballerup kunne bruge far til undervisning i dansk og regning. Det foregik i øvrigt på Lindeskolen.

Mor startede også noget nyt i begyndelsen af 1950'erne, nemlig en strikkeklub sat sammen af alle bønderkonerne i området ude omkring møllen. Ved disse lejligheder

underholdt far konerne med oplæsning af forskelligt, bl.a. digte af Halfdan Rasmussen.

Mor på arbejdsmarkedet

Fra omkring 1953-54 begyndte mor, som var uddannet sygeplejerske, at tage en nattevagt og en dagvagt om ugen hos tante Benne. Tante Benne var en god bekendt af familien. Hun drev en privat klinik i Christian IX's Gade i København. Da mor kom til Danmark, arbejdede hun

sammen med Benne (Benedikte), som også var sygeplejerske, på et privathospital på Dosseringen i København. Det betød, at der kom lidt penge ind i familieøkonomien, som led under, at der stadig blev mindre korn at male på møllen og dermed en faldende indtjening for far. Det var helt tydeligt, at han led under, at vores økonomi var så dårlig. Han tjente lidt ved at tage varelotterikollektionen for Ledøje og Smørum. Men ellers var det skralt.

Økonomien skranter

Det var som før nævnt endda meget svært for familien at få enderne til at nå sammen økonomisk, selvom min mor førte en hård kamp for at sikre familien det nødvendige. Også jeg var inddraget. Jeg skulle køre rundt til bønderne med regninger på det korn, de havde fået malet. Samtidig skulle jeg køre ud til købmand S.P. Sørensen i Smørumovre og forny en veksler og så ind til Forstædernes Bank i Ballerup og betale et afdrag. Så var der ro et stykke tid. Det, jeg husker som noget af det værste, var, når der skulle betales amtsstueskat. Så kom der et brev, hvoraf det fremgik, at hvis dette beløb ikke var betalt inden en bestemt dato, ville ejendommen blive sat på tvangsauktion. Det var ikke let at holde humøret oppe, tænk altid at stå med ryggen op ad muren og så ikke kunne gøre noget for at ændre på det. Jeg ved, at både tante Benne og Hans samt Gunhild, min mors veninde og hendes mand, har hjulpet far og mor økonomisk. Jeg har et brev, hvor far takker tante Benne.

En hændelse, som jeg er meget stolt af, fandt sted, engang min morbror Leif og tante Jonna var på besøg i Ledøje. Vi skulle have aftensmad med stegt kylling ude i køkkenet, bordet var trukket ud på gulvet, vi sad der alle samme, og det var sommer. Leif og Jonna kunne godt ømme sig lidt over, at de skulle betale så meget i skat til alle de børn, som folk fik, uden at de havde råd til det. "Hør nu her," sagde far, "der sidder en F.L. Smidt og der en A.P. Møller,

og der har vi Mads Clausen og her Florence Nightingale. Tænk engang hvad de kan nå at tjene til jer, når I går på pension!" Da var jeg godt nok stolt. Det er let at skubbe til én, der ligger ned, men når far så svarer så flot for os alle sammen. — Jeg glemmer det aldrig.

Under Madsens vinger

I 1955 kom jeg efter at have taget realeksamen i lære på Dano Maskinfabrik i Buddinge. Det var hårdt, men jeg ville jo så gerne videre. Far kaldte på mig kl. 05.10 om morgenen. De morgener mor var hjemme, stod hun op og fik mig ud af huset kl. 5.50. Det var, mens jeg kørte på knallert. Da jeg i starten kørte på cykel, skulle jeg afsted kl. 5.30 for at møde på Dano kl. 06.45. Fire gange om ugen gik jeg på teknisk skole i Ballerup. Det første år fra september til 1. april. Det andet år gik jeg i Glostrup, men kun tre gange om ugen.

I 1957 fik jeg narkolepsi. Jeg havde været ude for et par uheld på knallerten, og det var for farligt at køre frem og tilbage til Buddinge hver dag, så jeg stoppede på arbejdspladsen og blev sygemeldt.

Når man var i lære som maskinarbejder på Dano, var man to år i smedjen, et år i montagen og et år i drejeværkstedet. Jeg nåede at være et halvt år i montagen, så blev jeg flyttet ind i værktøjsburet, hvor værktøjsmager Madsen var bossen. Hans opgave var at udvikle forskellige værktøjer, udføre reparationer på maskinerne samt at lære lærlinge at arbejde ved en drejebænk, inden de kom i drejeværkstedet. Det at udvikle nye værktøjer og reparere maskiner var lige noget for mig. Arbejdet blev aldrig monotomt, og derinde kunne jeg gå op på loftet og sove i en stor bunke tvist.

På et tidspunkt, mens jeg var sygemeldt, kom Madsen med frue og datteren Kirsten ud til Ledøje på en søndagstur. Madsen sagde: "Vi må se at få Bertel i gang igen," min far tøvede. "Han kan bo hos os," tilføjede

Vores familie. Fra venstre bagerst: Thomas (Tommy), mig og Steffen. Forrest: Mor, Benedikte og far. Foto: I familiens eje.

han, ”det gør jyderne, når de kommer på ferie.” Familien Madsen boede på Septembervej 177 i Mørkhøj. Huset havde Madsen selv bygget. Det var en bungalow, og det var oppe på loftet mellem spærene, at sengene til feriegæsterne stod. Det var i juni, jeg flyttede ind. Da det blev vinter, skulle jeg prøve at leje et værelse, men det opgav vi. I stedet foreslog Madsen, at vi indrammede sengen: ”Du har en bror, der er i lære som bygningsnedker, kan han ikke hjælpe os med arbejdet?” Så gik min bror, Steffen, Madsen og jeg i gang. Det blev alletiders værelse

under et lille tagvindue med fast gulv, kommode og en marokkopude, som jeg fik, da jeg flyttede ind lige efter jul, og hvorpå der lå en seddel med teksten: ”Velkommen hjem Bertel”. Madsen havde også anbragt en ringeklokke ved hovedgærdet af sengen, så fru Madsen kunne kalde på mig ved at trykke på en knap, når jeg skulle op om morgenen.

Kirsten var 13 år, da jeg flyttede ind. Hun havde altid boet på en sofa i spisestuen, nu blev hun 15. I 1946 arvede jeg 600 kr., som havde stået i Overformynderiet siden da. Jeg var nu 21 år og manglede et par måneder af min læretid, men jeg kunne få pengene udbetalt, og de var blevet til 1800 kr. Nu kunne jeg klare mig selv. Jeg fandt alle tiders værelse i Rugvænget hos nogle flinke mennesker, og så kunne Kirsten få lidt privatliv i mit gamle værelse.

Uddannelse – trods narkolepsi

Far var forfærdelig ked af, at jeg havde fået den sygdom, som ret beset havde ødelagt hans liv og muligheder. Han havde en idé om, at et elektrochok kunne hjælpe. Han havde selv engang fået et voldsomt elektrisk stød i svinestalden. Det havde gjort ham betydelig mere vågen i en periode. På Rigshospitalet, hvor vi nu gik begge to, mente Mogens Fog og hans team dog, at det var en dårlig idé. Mogens Fog var læge, deltog i modstandsbevægelsen under besættelsen, blev minister i befrielsesregeringen og i 1966 rektor for Københavns Universitet.

På Rigshospitalet havde jeg stor hjælp af lægen Vagn Dahl, men det var Mogens Fog, der sagde: ”Det med at arbejde som smed og maskinarbejder er ikke lige sagen. En skønne dag risikerer du, at du kommer galt afsted.” Jeg sagde, at det var jeg enig med ham i, og at jeg overvejede at blive maskinmester. Men det fandt Mogens Fog helt umuligt, fordi det indebar, at jeg for at få de nødvendige ”damperpapirer” skulle arbejde i maskinen på et dampskib. ”Hvad med at læse til ingeniør?” spurgte han

i stedet og fortalte samtidigt, at han ville være behjælpelig med at søge revalidering, så jeg havde midler til kost og logi, bøger m.m. Det gav stødet til, at jeg gik til optagelsesprøve på Københavns Teknikum, og at jeg efter tre år fik min eksamen i 1964. Bagefter arbejdede jeg for Danfoss på Als. Det første års tid var det som turnusingeniør, men derefter kom jeg på tegnestuen, der arbejdede med køleteknik. Efter tre år rejste min kone og jeg tilbage til Sjælland, og jeg kom til at arbejde på konstruktionsafdelingen på Risø. Det blev til mange gode år i forskellige afdelinger.

Jeg har senere i livet forstået, efter at jeg har mødt andre med narkolepsi, at far på en helt anden måde, end vi kunne se dengang, har hjulpet mig. Jeg skulle ikke ligesom ham gå i mange år før, der blev stillet en diagnose. Da jeg blev ramt, var diagnosen klar med det samme. Jeg havde både søvnigheden og kataplexien (pludselige muskellammelser). Derudover var jeg heldig hele tiden at møde folk, som troede på mig, og som ville hjælpe mig. Det begyndte med Madsen, som åbenbart kunne se et potentiale i mig, så lægen Vagn Dahl, som var den, jeg talte mest med på Rigshospitalet, og dernæst Mogens Fog, der hjalp mig

*Ledøje Mølle malet af
Knud Østergård.
Familieje.*

til at få en god uddannelse. Dano Maskinfabrik gav mig desuden et legat på 150 kr. om måneden de tre år, jeg læste til ingeniør. Derefter blev det forstående chefer og kolleger på Danfoss og senere på Risø, der hjalp mig til at få et godt arbejdsliv. En stor modsætning til min far, som fik en mølle med dertilhørende udfordringer.

Møllen bliver solgt

Samme år, som jeg fik narkolepsi, fik far en hjerneblødning, som ændrede hans måde at være på. Med alvorlig sygdom i hjemmet, en nedslidt mølle, som tiden var løbet fra, og kun to tønder land var situationen uholdbar for familien, og i 1959 fik min far og mor solgt Ledøje Mølle, og de købte derefter Præstevænget 11 i Ballerup. De tog gæssene med, men hvordan det gik med dem, husker jeg ikke, idet jeg jo flyttede hjemmefra i 1957.

Far fik tilkendt invalidepension, efter de kom til Ballerup. Han følte sig ydmyget og var ked af det. Det værste var, at den blev udbetalt direkte på adressen af en kommunal embedsmand med forskellige kedelige bemærkninger rettet mod far. Så tog mor affære, gik på kommunen og spurgte, om det kunne lade sig gøre, at pengene blev overført til banken i stedet. Det kunne det åbenbart godt.

Afsked med arbejdsmarkedet

Jeg blev afskediget pr. 1. januar 2000, idet den afdeling, jeg arbejdede i, blev nedlagt. Jeg var dog dårligt nok kommet hjem, før der blev ringet fra Risø, og jeg blev spurgt, om jeg kunne hjælpe sikkerhedsgruppen med et projekt i ca. 180 timer. Det kunne lade sig gøre, uden at jeg mistede min efterløn.

En hollandsk vægt til beregning af korns kvalitet. Cylinderen fyldes helt op med korn og stryges af med skافتet. Derefter vejes den. Jo højere vægt i "pund hollandsk" jo højere kvalitet har kornet. Foto: Lokalarkivet.

Bagefter blev jeg tilbudt en stilling som vagthavende ingeniør på reaktor DR 3. Man havde vagt et døgn ad gangen fra klokken ni til klokken ni næste morgen, og man sov der fra kl. 23 til næste morgen. Den vagthavende ingeniørs opgave var at tage stilling til, hvad der skulle ske, hvis de vagthavende maskinmestre og assistenter, der overvågede reaktoren, opdagede fejl på den.

Først efter mere end 34 år på Risø mødte jeg en kollega, der åbenbart ikke havde format til at tackle situationen. Han opdagede, at når han gik forbi min dør, kunne det nogle gange se ud, som om jeg sov. Jeg fortalte ham, at det var første gang, at min sygdom var et problem for Risø – den har altid været et stort problem for mig selv. Han ville have, at jeg skulle gå ned på halv tid. Jeg forklarede, at det ikke var løsningen. Så blev personalekontoret inddraget for første gang, og jeg talte med min fagforening. Konsulenten spurgte, hvad jeg ville have ud af det. Jeg svarede, at jeg gerne ville blive knapt et år, til jeg blev 65. Derefter kunne jeg gå på efterløn, til jeg skulle pensioneres som 67-årig. Og sådan blev det.

På en af kværnenes nedløbsskakter stod der et vers, skrevet i 1908:

*Med god Vind fra Nord
sigtet dejligt Flor,
men med Vind fra Vest
males Sæden bedst.
Den gaar jo ogsaa fra Øst,
det er da altid en Trøst.
Men naar Vinden er Sonden
er den ti Minutter om Tønden.*

Litteratur

Ernst Cortsen: "...men når vinden er i sønden".
Årsskrift 1998.

Ledøje Mølle kort fortalt

Ledøje Mølle blev opført 1862 af møller Peder Jensen fra Gunderslev, Sorø amt, som drev den til 1872, hvorefter Niels Hansen fra Slaglille, Sorø amt, overtog den. Niels Hansen drev møllen til sin død i 1914, hvorefter sønnen, Jens Gottfred Hansen, overtog den. Vi ved, at han stadig havde den i begyndelsen af 1940'erne. Peter Børge Bukholt købte møllen i 1948 af vognmand Thorvald Jensen.

Oprindeligt hørte der 22 tønder land til møllen. I forbindelse med husmandslovgivningen kom der en forordning om, at landbrug, der havde anden indtægt, skulle afhænde en del af deres jord. Den ordning kom Ledøje Mølle ind under. Omkring 1940 hørte der ni tønder land til møllen inkl. to heste, seks køer og nogle svin, mens der, da Peter Børge Bukholt i 1948 overtog den, kun hørte to tønder land til møllen.

Ledøje Mølle var af den hollandske type, og den blev moderniseret i 1920, idet der blev indlagt lys og kraft. Indvendig er den delt i fire etager plus møllehat. Stueetagen er ret højloftet i plan med den såkaldte "omgang", hvorfra man drejede møllehatten. Her stod der oprindeligt en sekskantet tromlesigte, som kunne sigte korn i forskellige finheder: fint mel, groft mel, strømel osv. - og til sidst skallerne, klid. Man sigtede mel til brug i det bageri, som på et tidspunkt var knyttet til møllen, og hvorfra der blev leveret brød ud i omegnen pr. hestevogn. Bageriet fungerede først i 1900-tallet, men var nedlagt før 1939.

De senere år blev der udelukkende malet korn til dyrefoder. Peter Børge Bukholdt, den sidste møller på Ledøje Mølle, maledede korn så sent som i 1959. Det fortælles, at vingerne blev taget ned i 1958, og at der de sidste par år kun blev malet ved maskinkraft. Møllen blev revet ned i 2015.

Ledøje-Smørum Kunstforening 1989-2020

af Karen Roswall, Smørumnedre, som også har fotograferet

I sensommeren 1989 satte Hans G. Christensen (a), Ledøje, en annonce i lokalavisene, hvor han efterlyste kunstinteresserede, som kunne tænke sig at være med til at starte en kunstsammenslutning i Ledøje-Smørum Kommune. Ved det indledende møde i Smørum gamle Skole i Smørumovre mødte der 20 personer op, og det blev aftalt at holde en stiftende generalforsamling den 23. oktober. Her blev det besluttet, at den nye forenings navn skulle være Ledøje-Smørum Kunstgruppe, og at dens formål var at fremme interessen for kunst primært i lokalområdet gennem kreative og kulturelle tilbud.

En vanskelig start

Vi havde ingen faste lokaler at være i, så vi brugte skolelokaler og Den gamle Skole i Smørumovre til at mødes i, og alle vores ting stod opmagasineret i en garage. Hver gang vi afholdt møder, kurser eller udstillinger, kørte vi rundt med biler fulde af de ting, der skulle bruges.

De første kunstudstillinger blev afholdt på biblioteket på Boesagerskolen og senere i Konfirmandhuset (b). I 1992 afholdt vi for første gang Borgernes egen Kunstudstilling i Konfirmandhuset. Vi inviterede udøvende kunstnere i hele kommunen til at udstille. Alle opslagstavlerne til ophængning af billeder hentede vi på en skole i Rødovre.

I 1993 blev det på generalforsamlingen besluttet at ændre foreningens navn til det nuværende Ledøje-Smørum Kunstforening i håb om at få flere medlemmer. Samme år fik vi lokaler i Ledøje Skole, og det blev lettere at afholde kurser, foredrag og udstillinger, da alt nu var under samme tag.

a) Kunstforeningens stifter Hans G. Christensen.

b) Borgerkunstudstilling i Konfirmandhuset 1992.

Lokale kunststillinger

Noget nyt måtte prøves, så vi startede i foråret 1993 med at få skoler og børneinstitutioner til at lave børnekunststillinger (c) på skift på de fire skoler i kommunen. Det var festligt med masser af børn, masser af kunst i alle hjørner af skolerne og med musik og optrædende. Dette sluttede i 2010, da skolerne ikke kunne slutte op om det mere, dog afholdt vi i 2014 en børnekunststilling i Ledøje-Smørum Kulturhus. Desuden har vi haft "Hele kommunen Maler" (d) første gang på P-pladsen ved Boesagerskolen i juni 1993, senere ved gadekæret i Ledøje og ved gadekæret i Smørumnedre.

Da Kulturhuset blev bygget i 1999, blev Kunstforeningen bedt om at lave en kunststilling til indvielsen af huset (i). Siden da har Ledøje-Smørum Kunstforening afholdt kunststillinger her forår og efterår, både med kendte og ukendte kunstnere fra ind- og udland, og altid med fernisering, musik og gratis adgang.

Under alle vores udstillinger afholder vi forskellige events, for eksempel har der været Boyes Auktioner, mannequin-opvisning, musik ved Mik Schack, foredrag, croquistegning og koncerter.

Ud at se på kunst

I 1994 startede vi med at tage på ekskursioner til kunstmuseer på Sjælland, Fyn og i Malmø, og i 1996 udvidede vi med weekendture i Danmark. Første tur gik til Skagen (e) og siden til kunstmuseer og gallerier rundt omkring i hele Danmark (f) og i Oslo. Desuden arrangerede vi kreative weekender i kommunens hus i Stavsnäs i Sverige.

Det gav os blod på tanden, og i 1997 tog vi for første gang på en otte dage lang rejse til udlandet. Vi startede med at rejse til Rom, og siden har vi hvert andet år været på rejser til bl.a. Sankt Petersborg (g) samt de fleste hovedstæder i Europa, hvor vi har set alle de store og mange

c) Børnekunststilling på Søagerskolen 2007.

d) "Hele kommunen Maler" 2000.

e) Besøg hos Axel Lind, Grenens Kunstmuseum i 1996.

f) Besøg hos "Swanerne" på Malergården. Gerda Swane fortæller.

h) Vågen By 1998. Medlemmernes croquis af ler udstilles i Ledeje.

g) Besøg på Eremitageslottet i Sankt Petersborg.

små kunstmuseer. Der er desuden altid blevet suppleret med andre kulturelle oplevelser som f.eks. opera, shows eller koncerter. I Wien var vi i Musikverein, hvor vi så og hørte dejlig wienermusik. I 2019 gik turen til Stockholm. Her i 2020 var der planlagt en tur til Oslo for bl.a. at besøge det nye Munchmuseum, men på grund af COVID-19 blev denne tur udsat til 2021.

Vågen By

I 1998 var Ledøje-Smørum Kunstforening initiativtager og primus motor i det store fælles foreningsarrangement "Vågen By" (h), en pendant til Københavns Kulturnat, hvor alle kommunens foreninger havde en stand i idrætshallen. Her var der også lokale musikere, der spillede, og med Ottos Busser kunne man køre gratis rundt i hele Ledøje-Smørum Kommune og besøge alle foreningerne i deres respektive lokaler. Natten sluttede med fyrværkeri ved idrætshallen og med gudstjeneste i Ledøje Kirke. Afslutningsvis blev der sat levende lys til søs i Ledøje Gadekær. For dette høstede vi stor anerkendelse. Jessie Seehuusen modtog Ledøje-Smørum kommunes lederpris for dette projekt. "Vågen By" blev afholdt sidste gang i 2004.

Humblebien

Et nyt projekt blev "Humblebien" i 2004 (j). Med økonomisk hjælp fra Ledøje-Smørum Kommune udsmykkede vi Byparken bag Kulturhuset med LandArt. Til LandArt bruges naturens egne materialer, og det holder så længe, det kan (k). Vi brugte ca. to måneder på at lave 18 skulpturer i træ og sten. I dag står der kun to mænd lavet af lygtepæle og to sten med indhugget tekst tilbage. Den ene af stenene er Smørumnedres dåbsattest, med en tekst, der henviser til den skriftlige kilde fra 1085, hvor landsbyen nævnes første gang. Den anden bevarede sten er Humlebistenen til minde om udsmykningen af Byparken og "Vågen By".

i) Udstilling af grønlandsk kunst i anledning af indvielsen af Ledøje-Smørum Kulturhus i 2001.

j) Åbning af LandArtprojektet "Humblebien" i Byparken bag Ledøje-Smørum Kulturhus i 2004.

Under Birken

Vi havde nu efterhånden så mange medlemmer, at lokalerne i Ledøje Skole blev alt for trange. Desuden delte vi dem med en børneinstitution. Det bevirkede, at vi efterhånden næsten kun kunne bruge et par små lokaler på første sal til opbevaring af alle vores materialer. Endelig i 2009 fik vi vores store ønske opfyldt. Vi fik vores eget lokale under Boesagerskolen. Lokalet fik navnet "Under Birken", da der stod et stort flot birketræ ved trappen.

Med lidt ombygning, masser af maling og ved mange medlemmers hjælp fik vi nogle dejlige lokaler. Via donationer fik vi brugte møbler af alle slags fra nær og fjern, så vi nu kunne indrette et lokale til malerværksted og bibliotek. Senere indrettede vi tekstil- og glasværksted. Efter nogle år fik vi lokalet ved siden af, og med hjælp fra Nordea og tilskud fra kommunen fik vi indrettet et dejligt lerværksted her. De mange nye muligheder betød, at vi fik mange flere kreative medlemmer, og p.t. er der ca. 60 udøvende medlemmer.

I 2010 holdt Egedal Kulturnat (l). Her deltog vi med åbent hus Under Birken. Der var foredrag, kaffe samt musik, og medlemmerne viste, hvad der blev arbejdet med i Kunstforeningen.

Medlemmernes Kunstudstilling

I 2013 besluttede vi at ændre "Borgernes egen Kunstudstilling" til at være "Medlemmernes Kunstudstilling" (m). Dels var det efter kommunesammenlægningen blevet alt for omfattende at skulle tilbyde alle borgere at udstille, og dels var vores medlemmers egen kunst både meget varieret og på et højt niveau. Det blev en stor og velbesøgt udstilling, som nu gentages hvert andet år.

Samme år startede vi på "Mal med Morfar" (n) et efterårsferiekursus, hvor bedsteforældre og børnebørn maler sammen på et stort fælles maleri. Malerierne udstilles på vores "Efterårsudstillingerne". I 2018 startede vi et

k) Fra LandArtudstillingen "Humlebieen". Bord med dug.

l) Egedal Kulturnat 2010. Kunstforeningen holder åbent hus Under Birken.

m) Medlemmernes Kunstudstilling i 2018.

o) Medlemmerne udsmykker Under Birken i "Hundertwasserstreger" i 2018.

n) Mal med Morfar i efterårsferien 2018.

p) Kunstforeningen fejrede sit 30-års jubilæum i 2019 med projektet "Kunst i det offentlige rum".

tilsvarende kursus for bedsteforældre og børnebørn i vinterferien. Her bliver der arbejdet med ler, og kurset går under navnet "Modeler med Mormor".

Vigtige jubilæer

I 2018 markerede Ledøje-Smørum Kunstforening, at den havde haft til huse Under Birken i 10 år. I den anledning blev der holdt åbent hus, hvor det var muligt at prøve alle værkstederne, og bagefter var der fest for medlemmerne. Desuden blev muren ved nedgangen til Under Birken udsmykket, og medlemmerne malede opgangen til stuen med kunst i "Hundertwassers streg" (o). Kunstforeningen fejrede foreningens 30-års jubilæum i 2019, og i den anledning ønskede medlemmerne at lave "Kunst i det offentlige rum". I løbet af det næste år skal 30 kunstgenstande udsmykke Ledøje-Smørumområdet. Nogle af genstandene (p+q) er sat op, og nogle er desværre også pillet ned igen af ukendte personer.

Kreative dage

I samarbejde med Smørum Bibliotek har vi lavet kreative dage for børn, og i samarbejde med Egedal Kommune har vi gennem en årrække haft sommerferiekurset "I Picassos fodspor" (r) for unge.

Gennem årene har vi arrangeret mange kurser, og det gør vi stadigvæk. Det er f.eks. i kalkmaling, silkemaling, tegning, akvarel- og akrylmaling, croquis med blyant eller ler, tekstil, keramik, bronze, filtning (s), og decoupage. Desuden har vi afholdt mange temaaftener med foredrag om kunst og kunstnere. Vi har besøgt de nyeste udstillinger på de nærliggende kunstmuseer ofte med guide. De sidste nye tiltag er "mandemaling" for en gruppe bestående af mænd, malerkurser (t), der løber over længere tid, og sommerhøjskole med maling og museumsbesøg.

Julefrokosten er vigtig

En fast juletradition har været et museumsbesøg med efterfølgende julefrokost med god mad og hyggeligt samvær den første søndag i december.

Ved besøg på kunstmuseer eller hos kunstnere samt i forbindelse med vores egne udstillinger indkøbes der kunstværker, som udloddes til medlemmerne ved årets generalforsamling.

For tiden har foreningen ca. 200 medlemmer. Man er altid velkommen til at kigge ned i vores klublokaler Under Birken for at se, hvad vi laver. Adressen er Flodvej 89E, Smørum, og vi har åbent mange af ugens dage, se www.lskunst.dk. Her bliver der malet, lavet glas, ler og tekstil under kyndig vejledning.

q) Ledøje Gadekær. Én af de 30 skulpturer, som blev udstillet i det offentlige rum.

s) Kunstforeningen har gennem mange år gennemført forskellige kurser bl.a. i filtning.

r) I Picassos fodspor, sommerferiekursus for unge.

t) Malerkursus .

Under Birken i ugens løb

Kunstforeningens lokaler Under Birken.

Rakubrænding uden for foreningens lokaler.

Glasværkstedet. Her vises en glasbordplade.

Lerværkstedet.

Tekstilværkstedet.

Malerværkstedet.

Ledeje-Smørum Kunstforening på toppen af Danmark i 2018.

Nye genstande 2019

af Ledøje-Smørum Historisk Forenings registreringsgruppe ved Line Ludvigsen

Traditionen tro omtaler vi hvert år en række af de mange genstande, som er indkommet til foreningens samling og udstillinger.

I 2019 modtog vi bl.a.:

Fra **Poul Fabricius**, Smørumnedre:

- **Et bogbinderværksted.** Værkstedet tilhører et fag, som er ved at forsvinde helt. Poul Fabricius har brugt det på hobbybasis fra 1994 til 2019. Værkstedet omfatter bl.a. en beskærepresse med nøgle i tre størrelser (holder bogen fast, når kanterne skæres til), en beskærehøvl med rund kniv (skærer kanterne til), et hæftelad med tre kroge (når bogen skal hæftes og limes), en forgylderpresse (når bogens titel skal være med guldbogstaver) og en lille håndbog i bogbinderi og papirarbejde. Registreringsgruppen arbejder på at lave en udstilling af de mange genstande med en illustrativ vejledning i brugen af værktøjet. Den kan ses i bagindgangen.
- **Skalk.** Samtlige numre af det arkæologiske tidsskrift Skalk, grundlagt i 1957, indbundet af giver og forsynet med guldbogstaver.

Fra **Ole Nielsen**, Brønshøj:

- **En dirigentklokke (a).** Giver har arvet den lille sølvklokke fra sin far, Sven Ivan Nielsen, (1930-2018). Klokken bærer to inskriptioner, dels ”1935-2/12 1950 Husmandsforeningen” dels ”Ledøje-Smørum Husholdningsudvalg”. Givers far var formand for Husmandsfor-

eningen, og givers mor Else Nielsen (1930-2000) var formand for Husmoderforeningen. Men formentlig har klokken oprindeligt tilhørt givers farfar og farmor, Carl Aage Nielsen (1897-1964) og Barbara Nielsen (1901-1994). Carl var formand for Husmandskassen, Husmændenes Ulykkes-, Ansvars- og Grundejerforsikring samt tillidsmand. Det stemmer overens med inskriptionens årstal. Barbara var også med i Husmoderforeningen. Deres datter, Sonja Knudsen (tvillingsøster til givers far, Sven), fortæller, at hun husker, at moderen, Barbara, kaldte foreningen ”frikadelleforeningen”.

Familien boede på gården Toftelund ved Margrethelund, indtil Sven og Else overtog ejendommen i 1962, da det kneb for Carl at klare det hele selv. Måske har den lille dirigentklokke også virket for Sven og Else i deres opgaver for de to foreninger.

Fra **Lene Riis Andersen**, Kirke Hyllinge:

- **Et kniplebræt (b).** Kniplebrættet har tilhørt givers mor, Helga Margrethe Nielsen, datter af smeden i Ledøje og gift med Niels Ove Riis-Nielsen (læs evt. givers historie om familien på Kildebakkegård i Smørumnedre i Årsskrift 2019). Brættet har været brugt fra ca. 1920 til bl.a. små fine kniple mellemværker. De mange små kniplepinde er også bevaret. Der er en lille skuffe under brættet. På valsen ses mønstret, og på puden ses et lille stykke knipling.
- **En barnestol (e).** Stolen er lavet til givers mormor i 1880'erne af dennes far.

Fra **Preben Nordal Petersen**, Ledøje:

- **En regnestok (f)** i skindetui og papæske. Regnestokken har været brugt til beregninger i forbindelse med givers funktion som tømmer. Regnestokken består af selve stokken med en skyder, der kan skubbes frem og tilbage, begge med logaritmiske skalaer, og en løber, et lille gennemsigtigt vindue med løberstreger, der kan bevæges frem og tilbage. Der kunne hurtigt, når man var øvet, udføres beregninger, multiplikationer, divisioner, logaritmer m.m. Langs kanten er der en lineal med centimeterangivelser. Regnestokke blev udkonkurreret af lommeregnerne i løbet af 1970'erne.

Fra **Hans Madsen**, Smørumovre, bl.a.:

- **En brødkærer (c)**. Brødkæreren med mærket Raadvad er af ældre dato. Raadvads eller Raadvaddam Fabrikkers historie begynder med et gavebrev fra Frederik V i 1758. Der produceredes knive, pander, værktøj, brødkærere m.m. Fra 1890 blev brødkærerne eller brødmaskinerne fremstillet af rustfrit stål. Efter 1. verdenskrig skifter firmaet navn til Raadvad Knivfabrikker. I 1994 bliver det opkøbt af Fiskars.
- **En fåresaks (g)** til klipning af får. Givers far havde en gård i Sengeløse.
- **Et roeoptagningsjern**. Roen tages op, toppen hugges af og smides op på en vogn. Fra gården i Sengeløse.
- **En brandhage** på et træskaft. Har været anvendt til at rive stråtag o.l. ned ved brand.
- **En træsaks (i)** brugt til at hive spegesild op af en tønde.
- **En segl** med et træhåndtag. Anvendt til at høste korn. Brugt på gården i Sengeløse.
- **En fænghætteudtrækker (h)** brugt til at fjerne fænghætten fra en patron.

- **Et borsving** også kaldet et skraldebor. Formet som en krumtap med en brystplade i den ene og en borholder i den anden ende.

Fra **Lisbeth Hansen**, Smørumnedre:

- **En platte** af porcelæn med Smørum Kro som motiv. Kan i dag ses på væggen ved indgangen til salen i Smørum gamle Skole ved siden af det fine kroskilt, der stammer fra kroen.

Fra **Lene Lehmann**, Smørumnedre, bl.a.:

- **En hammer** der har tilhørt en mekaniker. Anvendt til opretning af buler og paneler på biler.
- **Et ærmebræt** brugt til at stryge skjorteærmer på. Anvendt i hjemmet siden 1960'erne.
- **Et tørrestativ med vægophæng (d)**. Dansk design. Patenteret i begyndelsen af 1960'erne, men slog ikke rigtig igennem.
- **Et ålejern** til at stange ål med. Kaldes også en lyster. Det kan indstilles til forskellige tykkelser. Det blev forbudt at stange ål i Danmark i 2009.
- **En indkøbspose** i kraftigt rødt plastik fra 1950'erne. Posen er efter nutidens standarder lille, 28 x 36 cm. Den fortæller måske en historie om daglige småindkøb i en tid uden større køleskabe.

Vi takker endnu en gang for de mange spændende og ind imellem ganske sjove genstande, som hver især er med til at fortælle lidt om vores historie. Vi håber, at mange benytter vores søndagsåbninger til at besøge huset, meget gerne sammen med børn og børnebørn, så vi sammen kan viderefremde historien til de nye generationer.

Historisk Forenings rejse 30. august-6. september 2020

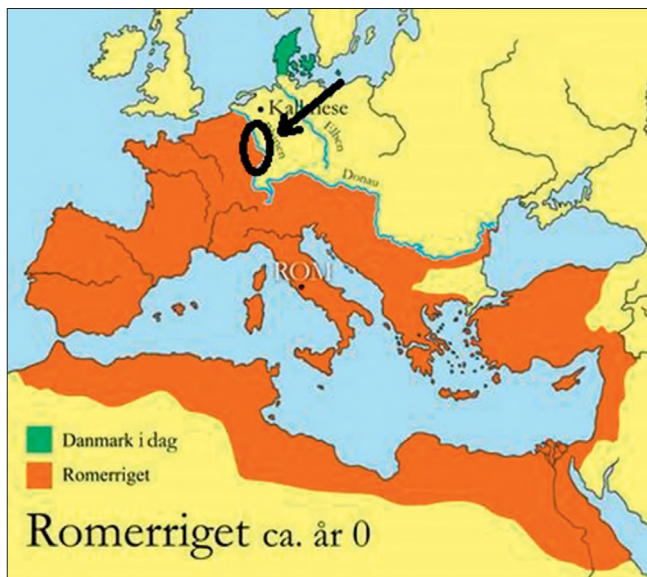
Det romerske Tyskland

af Svend Waltenburg

Jeg havde længe puslet med tanken om at arrangere en rejse til den del af Tyskland vest for Rhinen, der i næsten 500 år var en del af det mægtige romerske imperium, nemlig fra ca. år 50 f.v.t. til ca. år 450. Det er mit indtryk, at de færreste danskere forbinder denne del af Tyskland med Romerriget, så det måtte der gøres noget ved!

Den historiske baggrund

Ved afslutningen af Julius Cæsars gallerkrig (år 58-51 f.v.t.) var ikke blot Gallien (det nuværende Frankrig og Belgien), men også de germanske områder vest for Rhi-

Det enorme Romerrige. Pilen peger på området omkring Trier.

nen under romersk kontrol. I den følgende tid anlagde romerne en række fæstningsbyer langs den nye grænse, hvis navne den dag i dag vidner om deres latinske oprindelse, f.eks. Köln (colonia) og Koblenz (confluentes). Mellem Rhinen og Donau var der imidlertid ingen naturlig grænse, så her måtte romerne anlægge en grænsevold, den såkaldte **Limes**, over en strækning på ca. 550 km, der efterhånden udbyggedes med over 60 kaster og omkring 900 vagttårne. Militært set blev de nye provinser sikret af de romerske legioner samt store kontingenter af hjælpetropper rekrutteret blandt den lokale befolkning. Med gaver og uddeling af embeder og andre begunstigelser samt udsigten til at opnå romersk borgerret forsøgte man at vinde de ledende slægters støtte. Alligevel kom det gang på gang til oprør på grund af de romerske skatteopkrævninger og tvangsrekrutteringer til hæren. Alvorligst var den nærmest permanente krigstilstand ved grænsen til germanerne. Gang på gang udgik der lynangreb og plyndringstogter fra germanerne på den anden side af grænsen ved Rhinen. At selveste kejser Augustus (år 27 f.v.t.-år 14) tog ophold i de nye provinser, understreger den alvor, hvormed romerne betragtede situationen. For at løse det germanske problem én gang for alle satsede man i stedet på et nordligere grænseforløb langs floden Elben. Efter nogle vellykkede sommertogter ind i det nye område gik det imidlertid helt galt. Det var lykkedes en germansk høvding for en gangs skyld at samle en række indbyrdes stridende stammer til en fælles styrke mod

Søndag morgen kl. 7.00 var der afgang fra Smørum Kulturhus. Foto: Fredi Paludan Bentsen.

den truende fjende. Romerne kaldte ham **Arminius**, hvilket man senere har tolket som en omskrivning af det germanske **Hermann**. Han havde været i romersk militærtjeneste en del år og kendte derfor den romerske taktik og udrustning ud og ind. I år 9 lykkedes det germanerne at lokke en romersk hærstyrke under anførsel af statholderen i Germanien, **Varus**, ind i ukendt og vanskeligt terræn ved **Kalkriese**. I et tredages blodigt slag udslettede germanerne tre romerske legioner (ca. 20.000 mand). Det regnes for et af romernes største og mest vanærende nederlag, og det gav en senere tids nationalromantiske historikere anledning til en grov overfortolkning af tysk enhed og styrke.

I et videre perspektiv fik romernes nederlag til følge, at Nordeuropa, herunder Danmark, aldrig blev romaniseret, og at kristendommen først vandt indpas i det germanske område længe efter Romerrigets deling og Det Vestromerske Riges opløsning. De germanske stammers pres på Romerrigets grænser fortsatte i de følgende århundreder, og år 259/260 måtte romerne definitivt opgive

at forsvare Limes-linjen og trække sig længere sydpå. Det blev stadigt sværere at holde sammen på det store rige, og i år 395 deltes det i en vestlig og en østlig del.

I år 450 erobrede frankerne Köln, romernes sidste bastion i Germanien, og i år 476 opløstes Det Vestromerske Rige helt. Selv om det er længe siden, har en så lang periode naturligvis sat sine spor i den sydvestlige del af det nuværende Tyskland, om end ikke i sproget som i Frankrig, så dog i adskillige bynavne. Desuden er der mere eller mindre velbevarede ruiner af militære anlæg og bymæssige bebyggelser med basilikaer, amfiteatre, badeanlæg og en enkelt meget velbevaret byport foruden ruiner af større landejendomme, de såkaldte villa rustica, og vragrester fra den livlige flodtrafik.

Coronaen drillede

Midt i planlægningen af en rejse til dette spændende og for mange af vore medlemmer ukendte område ramte coronaepidemien Danmark. Det var længe usikkert, om rejsen overhovedet kunne gennemføres med de restriktioner, det viste sig nødvendigt at indføre, og især vore ældre medlemmer var af forstælige grunde ængstelige og tilbageholdende med at tilmelde sig. I et fortrinligt og meget imødekommende samarbejde med Panter Rejser lykkedes det alligevel at sende en noget mindre gruppe end sædvanligt, nemlig 23, af sted med mundbind og placering på hvert andet sæde i bussen. Det skulle vi lige vænne os til, men det blev trods alt til otte spændende og indholdsrige dage. Med færre betalende var økonomien naturligvis presset, men en gruppe af denne størrelse fungerede ærlig talt bedre socialt set.

Søndag den 30.8.

Da det som nævnt ikke lykkedes romerne at trænge så langt nordpå, som de havde håbet, indebar den første dag naturnødvendigt en del kørsel ned til **Kalkriese**,

hvor vi fik en guidet rundvisning i det område, der i dag er bred enighed om, er det sted, hvor romerne led deres fatale nederlag i **Varusslaget**.

Mandag den 31.8.

Efter en overnatning i **Osnabrück** med uvant stor afstand mellem bordene i restauranten gik turen videre til **Hermannsdenkmal**, der er rejst til minde om sejrherren fra Kalkriese. I den nationalromantiske periode i 1830'erne opstod idéen om at skabe et storslået mindesmærke for Arminius eller Hermann, som man op-

fattede som Germaniens befrier og et symbol på tysk enhed og styrke. I 1838 blev det første spadestik til fundamentet taget, og i 1875 fandt omsider den højtidelige indvielse sted. De mange tyske småstater, kongeriger, hertug- og bispedømmer og selvstændige bystater var i mellemtiden, i 1871, blevet samlet til ét kejserrige under Preussens ledelse. Det kolossale mindesmærke passede i sin prangende smagløshed perfekt til det ny Tysklands forestillinger om egen styrke og storhed. Dimensionerne er da også imponerende: Fundamentet er knap 27 m højt, og selve statuen andre næsten 27 m,

Externsteine med de fantastiske klippeformationer. Foto: Fredi Paludan Bentsen.

altså i alt knap 54 m. Til sammenligning er Rundetårn 35 m. Statuen knejser på det næsten 400 m høje Teutberg i nærheden af det sted, hvor man dengang mente, slaget fandt sted – et fejlskud på omkring 80 km! Fra Teutberg gik turen videre til det nærliggende fredede naturområde **Externsteine** med nogle dramatiske og stejle klippeformationer, der menes at have været et kultsted i forhistorisk tid. Det har strengt taget ikke noget med romerne at gøre, men det var et passende naturskønt sted at holde 'busfrokost', et nyt koncept, hvor buschaufføren **Kent** stillede klapborde op og diskede op med brød og pålæg og kaffe samt et righoldigt udvalg af andre drikkevarer. Siddeforholdene kunne være noget primitive eller ligefrem ikkeeksisterende, men det sparede en masse tid i det til tider pressede program. Vi blev indkvarteret i **Xanten** så betids, at der var tid til en rundtur i den lille hyggelige by med St. Viktor Domkirken (bygget 1263–1550), hvis imponerende størrelse skyldes, at den i middelalderen var tredje station på en pilgrimsrute, der udgik fra Holland.

Tirsdag den 1.9.

Vi måtte tidligt af sted for at nå at se resterne af de romerske militærlejre i **Haltern** og **Vetera** lige uden for Xanten. Dem skulle vi egentlig have set dagen før, men da var der mandagslukket. Disse lejre havde romerne anlagt omkring år 10 f.v.t. som henholdsvis fremskudt brohoved, hovedbase og udgangspunkt for offensiven mod den frie del af Germanien. I Haltern var der et interessant museum og en vældig rekonstrueret forsvarsmur af træ. I Xanten var den arkæologiske park anlagt oven på resterne af den romerske by, der voksede op i forbindelse med militærlejren Vetera. Efter endnu en solid busfrokost kørte vi til **Aachen**, som godt nok blev anlagt af romerne omkring år 39/38 f.v.t. på grund af stedets varme kilder, men ellers er bedst kendt for, at Karl den Store

gjorde den til hovedstad i sit vældige Frankerrige, efter at han havde ladet sig krone til romersk kejser i år 800. Vi så først domkirkens skatkammer med diverse kostbarheder og relikvier, inden vi besøgte selve den storslåede domkirke, hvis centrale del oprindeligt var Karl den Stores ottekantede hofkapel. Jeg havde glædet mig til at

*Aachen. Hofkapellet med de meget smukke mosaikker.
Foto: Fredi Paludan Bentsen.*

gense og fremvise monarkens gravskrin og tronstol, men måtte skuffet konstatere, at de var afspærrede og kun tilgængelige ved en forudbestilt rundvisning, der naturligvis kostede ekstra. Masseturismen er ved at blive en pengemaskine! Vi skulle efter den oprindelige plan være kørt videre til overnatning i Bonn, men det museum, vi ville have set der, havde endnu ikke fået tilladelse til at åbne igen på grund af corona, og da vi ikke skønnede, at der var så meget andet at se der med relation til romerne, var det kort tid før afrejsen hjemmefra lykkedes at ombooke til Aachen.

Onsdag den 2.9.

Den følgende dag kørte vi til turens sydligste punkt Trier, hvor vi kunne slappe lidt af med tre overnatninger. Undervejs så vi de meget velbevarede ruiner af en villa rustica, en romersk landejendom i **Bad Neuenahr-Ahrweiler**, hvis ældste dele var fra omkring år 50. Grafitti var også kendt dengang. På en væg havde en lidt fræk elev på latin indridset ”Den grusomme Gratus’ pisk har lært mig at skrive”. Det var også interessant at se aftryk af en barnefod og hund- og kattepoter i det (engang) våde ler. Lidt længere sydpå sejlede vi over på østsiden af Rhinen til **Rheinbrohl**, hvor den landbase-rede grænsevold startede ved **Caput Limitis** (grænse-linjens hoved), hvilket var markeret med det rekonstruerede stenvagttårn nr. 1. Det nærliggende museum gik vi let hen over, da det mest bød på aktiviteter til besøgende skoleklasser, hvilket jo ikke var relevant for os. Frokostpausen holdt vi ved **Deutsches Eck**, hvor Mosel munder ud i Rhinen. Omkring år 25 opførte romerne et kastel af træ her, der skulle bidrage til forsvaret af rhingrænsen. Stedet kaldte de Castellum apud Confluentes (fæstningen, hvor floderne flyder sammen), og dette ’confluentes’ er så i tidens løb blevet til navnet på den nærliggende by **Koblenz**. Endnu en kolossal statue

er opstillet her i 1897 forestillende en selvbevidst kejser Wilhelm II højt til hest. Til sidst kørte vi til indkvartering i **Trier**, som efter min mening var turens højdepunkt, da den er den bedst bevarede by fra romertiden i Tyskland. Romerne slog sig ned i området, efter at Julius Cæsar mellem år 58 og 51 f.v.t. havde underlagt sig den lokale keltiske stamme trevererne. Da de romerske provinser blev reorganiseret i år 16 f.v.t., besluttede kejser Augustus at gøre byen til regionshovedstad under navnet Augusta Treverorum (Treverernes Augustusby). Byen blev ophøjet til koloni i år 50 og hed nu Colonia Augusta Treverorum, og omkring år 250 blev den hovedstad i provinsen Gallia Belgica. Omkring år 300 blev den omdøbt til Treveris, hvilket i tidens løb blev til det nuværende navn Trier. På grund af de tiltagende uroligheder i de nordlige grænseområder forlagde flere af kejserne i perioder deres residens fra Rom til Trier for at være nærmere begivenhedernes centrum. Det medførte en del monumentale bygninger som f.eks. de store badeanlæg, Konstantins Basilika og amfiteatret, som vi så nærmere på den følgende dag. Trier blomstrede i løbet af 300-tallet op til en driftig handels- og administrationsby med anslået 60-80.000 indbyggere. I år 390 flyttede den sidste kejser i Trier dog sin residens til Milano som følge af det stadigt voksende germanske pres på riget, og dermed slutter Triers glansperiode som ”Nordeuropas Rom”.

Torsdag den 3.9.

Den 5. dag var afsat til en grundig heldagsrundtur i **Trier** – til fods – hvilket var noget af en udfordring for de ældre årgange. Vi så først **Kejsertermene**, de forholdsvis velbevarede ruiner af et stort badeanlæg fra kort før år 300, spadserede derefter gennem Palastgarten og forbi det kurfyrstelige palæ fra 1750 til **Konstantins Basilika**. Det, vi ser i dag, er en rekonstruktion – dog

Trier. Porta Nigra set ind mod byen. Foto Fredi Paludan Bentsen.

så vidt muligt med originale romerske sten – af en del af kejser Konstantins palads, nemlig modtage- og repræsentationssalen, så betegnelsen basilika er egentlig misvisende. Den blev opført år 306-311 og skulle med sine imponerende dimensioner (75 m lang, 27 m bred og 33 m høj) fremstå som et synligt bevis på kejserens magt og rigdom. Næste stop var **domkirken**, hvis ældste dele er en basilika fra begyndelsen af 300-tallet, der blev kraftigt udvidet senere i århundredet. Hvad vi ser i dag

er resultatet af en lang række til- og ombygninger i de følgende århundreder. For de stærke i troen opbevares i kirken relikviet ”Den hellige kjortel” (Tunika Christi). Inden frokostpausen nåede vi at se **Porta Nigra**, Triers nordlige byport, som regnes for den bedst bevarede byport i den romerske verden. Den er opført i perioden år 175–200 og har overlevet næsten intakt, da den i begyndelsen af 1000-tallet blev omdannet til en kirke, uden at der ændredes væsentligt på den oprindelige bygning. Da

Napoleon erobrede området i 1804, beordrede han alle ikke-romerske tilbygninger fjernet, hvorved byporten genopstod i sin oprindelige skikkelse. Dog ses kirkens apsis stadig i portens østlige ende. Med fornyede kræfter efter frokostpausen gik turen videre til **Liebfrauen Basilika**, der forunderligt nok ligger klos op ad domkirken og er delvist bygget sammen med denne. Det er en smuk gotisk kirke fra år 1227-1243. I **Rheinisches Landesmuseum** så vi derefter en af Tysklands største og bedste samlinger af romerske efterladenskaber i form af bl.a. mosaikgulve, vægmalerier, gravmonumenter, portrætbuster, guldsmykker og guldmønter. Med svindende kræfter fortsatte vi til **amfiteatret** fra omkring år 100 med plads til op mod 20.000 tilskuere, men helhedsindtrykket var ikke så imponerende, da bænkeradernes sten i tidens løb alle var blevet genanvendt andetsteds. Via **Barbaratermerne** med ruiner af et mere beskedent badeanlæg fra 100-tallet nåede en sidste tapper skare frem til **Römerbrücke**, et imponerende eksempel på romersk ingeniørkunst. Det nuværende brodække hviler på de syv originale romerske bropiller fra år 154/155, som ved hjælp af dobbeltsidede sænkekasser blev bygget direkte på klippegrunden under Moselfloden.

Fredag den 4.9.

Oven på denne begivenhedsrige dag startede næste dags tur meget hensynsfuldt noget senere og bød kun på to programpunkter, nemlig ruinerne af to romerske landsteder. Først besøgte vi **Villa Nennig** fra begyndelsen af 200-tallet, hvor der ikke var meget andet tilbage af selve bygningerne end mosaikgulvet i en centralt beliggende modtagelsehal, men det er til gengæld helt enestående velbevaret og blandt de få, som kan bese på sin oprindelige plads. Mosaikgulvet, der var helt dækket af jord, blev tilfældigt opdaget i 1852 af en bonde på markarbejde, og kort efter blev den nuværende bygning

opført for at beskytte mosaikkerne. Det 160 m² store gulv består af tre millioner sten og forestiller forskellige kampscener fra et amfiteater. Ikke langt derfra ligger arkæologiparken **Villa Borg**, hvor vi så en rekonstruktion af et stort romersk landsted fra 2.-3. århundrede bygget oven på resterne af de oprindelige fundamenter. Der er tale om et kvalificeret gæt på, hvorledes ejendommen har været indrettet med opholdsrum, badeanlæg og køkken. Stedets restaurant har specialiseret sig i at servere mad og drikkevarer efter originale romerske opskrifter, og det måtte vi naturligvis prøve. Vi fik en kraftig grøntsagssuppe og en solid kødret med grønne bønner til. Dertil kunne man få krydret romersk øl eller mulsum, en herlig kølig krydret hvidvin. Vi kom tidligt nok tilbage til Trier til, at vi kunne opleve lidt mere af denne dejlige by på egen hånd. Nogle af os valgte at besøge **Museum am Dom** for at se de fantastiske konstantinske vægmalerier fra den ældste del af domkirken.

Lørdag den 5.9.

Næste dag, turens syvende og næstsidste, var det så småt tid til at vende næsen hjemad. Vi kørte først mod nord til **Mainz**, hvor romerne anlagde en militærlejr i år 13 f.v.t., et strategisk vigtigt sted, hvor floden Main udmunder i Rhinen. De kaldte stedet for Mogontiacum, hvilket i tidens løb udviklede sig til det nuværende navn Mainz. Her så vi det interessante **Museum für Antike Schifffahrt** med vragele og rekonstruktioner af romerske flodbåde fra 1.-4. århundrede. Det planlagte besøg i amfiteatret sprang vi over, da vi havde en lang bustur foran os. Næste stop var ved **Römerkastell Saalburg**, en rekonstruktion af et typisk romersk castellum, altså et kastel, en befæstet militærlejr ved Limes fra omkring år 135. Vi forlod hermed det romerske Tyskland og kørte et godt stykke nordpå til **Einbeck**, hvor vi egentlig skulle have overnattet, men her havde man på grund af

corona ikke set sig i stand til at afholde vores traditionelle afskedsmiddag i et separat lokale, så her havde vi også måttet ombooke med kort varsel. Vi nåede dog lige en hastig rundtur i Einbecks bymidte med meget velbevarede bindingsværkshuse fra tiden lige efter den store brand i 1540. Lidt længere nordpå ankom vi godt trætte til vort hotel i **Bad Salzdetfurth**, et i og for sig udmærket hotel, men med en ret omstændelig indtjekning og ringe hjælpsomhed ved værelsesanvisningen. Efter bad og lynomklædning var vi klar til den traditionelle afskedsmiddag, hvor Finn endnu engang brillerede med "Johan på steppen i sildeolie".

Søndag den 6.9.

Nu var turens program udtømt, og sidste dag gik blot med at køre den lange vej hjem til Smørum med en enkelt kølig frokostpause undervejs, hvor Kent diskede op med varme pølser og pølsebrød.

Til slut vil jeg rette en varm tak til Panter Rejser for deres fleksibilitet og store imødekommenhed under tilrettelæggelsen af denne tur under forhold, vi ikke havde prøvet før. Også en stor tak til vores chauffør Kent for kompetent og sikker kørsel og til min medrejsleder Lars, der formidlede sin store faglige viden om Tyskland på hyggelig og humoristisk vis.

Turens deltagere fotograferet foran den romerske militærlejr Mogontiacum ved Mainz. Foto: Fredi Paludan Bentsen.

Lokalarkivet 2020

af Rolf Kjær-Hansen, arkiv- og museumsleder, Egedal Arkiver og Museum

Det har været et meget anderledes år i Lokalarkivet. Som det vil være alle bekendt, har COVID-19 ændret dagligdagen for os alle. Fra den 11. marts 2020 har arkivet været helt lukket indtil den 2. juni 2020, hvor der skete en gradvis og kontrolleret åbning. Egedal Kommune har haft et beredskab, hvor man har håndteret situationen med øget fokus på at sikre, at der ikke skete smittespredning. Vi har naturligvis i arkivet fulgt

myndighedernes retningslinjer og vejledninger: Ved at holde god afstand, sikre god håndhygiejne og anvende værnemidler for at sikre de frivilliges helbred. Det har betydet, at der også har været restriktioner i antallet af personer, der kunne benytte arkivet og resten af Smørum gamle Skole. Arkivbesøg har kun kunnet finde sted efter forudgående aftale. Tilsvarende har det heller ikke været muligt i år at afholde vores stort

"Sommerferieaktiviteter i Egedal" for skolebørn. Børnene fik fortalt om vikingetiden og bautastenene og prøvede senere at søge med metaldetektor på området. Foto: Rolf Kjær-Hansen.

anlagte historiske festival "Svenske Slaget i Smørum", da antallet af besøgende overskred det tilladte for arrangementer. Forhåbentligt bliver det muligt i 2021 at afvikle dette populære publikumsarrangement igen. Studieturen for de frivillige og ansatte måtte også aflyses, da det ikke var forsvarligt at være så mange samlet. På trods af disse begrænsninger har arkivet forsøgt at bruge andre kanaler for at formidle historien. Mange forespørgsler kommer på e-mail eller telefonisk og kan dermed besvares digitalt. I løbet af sommeren blev der skruet op for formidlingen på internettet, hvor der på kommunens hjemmeside og facebookside blev givet gode anbefalinger til lokale historiske perler, man kunne besøge i løbet af sommeren, når det nu ikke var muligt at rejse til udlandet. Også gennem artikler i aviserne blev der sat fokus på spændende og unikke historier fra Ledøje-Smørum og Egedal. Egedal Arkiver og Museum deltog i tre arrangementer i forbindelse med "Sommerferieaktiviteter i Egedal" for skolebørn. Et af disse fandt sted i Smørum ved de spændende og flotte bautasten, der blev fundet som markering af Sjællands største vikingegravplads Rytterkær. Børnene fik viden om vikingetiden og blev efterfølgende instrueret i brugen af metaldetektor af dygtige amatørarkæologer, og de fik også lov til selv at prøve en metaldetektor. 25 børn havde en fin lørdag i solskin i august. Arkivet har også udnyttet tiden til at koncentrere sig om de basale opgaver med registrering, systematisering og konvertering. Der arbejdes koncentreret omkring klargøring til at skifte arkivsystem, så vores store samling af billeder m.m. kan blive tilgængelig på arkiv.dk. Endvidere er det glædeligt, at der er sket en opgradering af alarmsystemet på Smørum gamle Skole, så der nu også findes automatisk brandmeldeanlæg – en stor tryghed, når der opbevares så mange unikke og uerstattelige arkivalier og museumsgenstande. Der arbejdes også på en opgradering af it-forbindelsen, så der i hele Smørum gamle

Skole fremover vil være et kraftigt, kommunalt fibernet. Når en pandemi slår til, giver det uvægerligt anledning til at overveje det historiske omkring store sygdomsudbrud. Det store influenzaudbrud efter 1. verdenskrig, den spanske syge springer naturligvis i øjnene, samt andre store epidemiudbrud kolera, tuberkulose og polio. Heldigvis har det altid vist sig, at det har været muligt at finde behandling mod sygdommene. Forhåbentlig vil det samme også være tilfældet med COVID-19. Arkivet har på trods af de helt ekstraordinære forhold været med til at sætte lokalhistorien på dagsordenen og gået forrest i at formidle vores viden til borgerne i Egedal. Der skal lyde en stor tak til alle de frivillige på arkivet, der har håndteret de vanskelige forhold på en flot måde. Dette er forudsætningen for, at arkivet er så veldrevet. Samarbejdet med Historisk Forening og Slægtshistorisk Forening/ DIS-Egedal har som vanligt fungeret glimrende og betyder, at vi forhåbentlig snart igen sammen kan lave spændende projekter og tiltag.

Historisk Forening 2020

af Line Ludvigsen

Ja indrømmet, dette bliver en noget anderledes beretning i hvert fald i omfang. Året 2020 har overalt i verden været et helt usædvanligt år. Ligeledes i vores forening. Alt startede så godt, planerne var lagt med mange spændende arrangementer, lokaler var reserveret og aftaler indgået med en lang række mennesker, og på bagsiden af Smånyt var kalenderen fyldt. Men vi nåede kun lige akkurat at afholde vores generalforsamling den 7. marts, inden verden gik af lave, og coronaen overtog dagsordenen for resten af året.

Noget lykkedes

Vi startede året med tre glimrende foredrag. Mette Simonsen Abildgaard sendte med foredraget om Telefonens Kulturhistorie tankerne tilbage til vores barndom og ungdoms telefoner og livet med dem.

I Stenløse Kulturhus havde vi i samarbejde med de to andre historiske foreninger i kommunen inviteret Linda Boye fra Kroppedal Museum til at fortælle en fyldt sal om udgravninger og fund fra yngre romersk jernalder. Det blev en spændende og oplysende aften ledsaget af fine billeder.

En meget underholdende og morsom aften havde vi nogle uger senere i vores eget hus, da Finn Sylvest Jensen fortalte om sit liv bl.a. som pilot i flyvevåbnet og i Sterling Airways. Sjældent har vi mere os så meget til et foredrag i historisk sammenhæng.

Generalforsamlingen 2020

Som før nævnt nåede vi lige at afholde generalforsamlingen, inden landet lukkede ned. Formanden gennemgik sidste års program ledsaget af billeder fra diverse

*Bestyrelsesmøde i skolegården på grund af COVID-19.
Foto: Hans Bindslev.*

ture og arrangementer. Det fremgik også, at skolen blev meget besøgt såvel til arrangementerne, herunder ikke mindst til receptionen for årsskriftet, som til åbenthus-søndagene. Kassereren talte om medlemsfremgang og fremlagde igen pæne regnskaber.

Valget til bestyrelsen forløb også godt. Svend Waltenburg og Hannelore From havde ønsket at trække sig, og i stedet trådte Annemarie Teuber og Ingrid Bay ind i den nye bestyrelse.

Afslutningsvis berettede Steen Asger Jensen til manges store forundring om de nye planer i kommunen om at slutte samarbejdet med Kroppedal Museum til fordel for Roskilde Museum. Der blev lovet, at man ville protestere herover. I skrivende stund ser det nu ud til, at kommunen ikke har lyttet til vores indsigelse.

Efter generalforsamlingen og en lille pause blev der traditionen tro holdt et foredrag i tilknytning til den kommende sommertur. Planen var, at vi den 14. juni skulle have en

heldagstur til Andelslandsbyen Nyvang. Vi fik en fin appetitvækker hertil, men desværre blev det ikke til noget.

Vi nåede også at få besøg af en skoleklasse fra Veksø Skole. Den 10. marts kom 27 glade drenge og piger fra 3. klasse. De fik først en historietime, og derpå blev de delt op i tre hold: Skrivning med pen og blæk, gamle lege i skolegården og rundvisning i udstillingerne. Godt tilfredse drog de hjemad efter frokost.

Så kom nedlukningen

Bestyrelsen og arrangementsudvalget blev via mails og telefon hurtigt enige om, at vi selvfølgelig måtte aflyse alle arrangementer frem til sommerferien. Vi havde jo ikke haft lejlighed til at konstituere bestyrelsen, så da det hele så ud til at trække i langdrag, endes vi om at holde et bestyrelsesmøde mandag den 27. april. Det måtte som så meget andet dette forår afholdes udendørs og med god afstand. Det blev en lidt usædvanlig aften. Vi sad ude

Fra generalforsamlingen den 9. marts 2020 kort før Danmark blev lukket ned på grund af COVID-19. Foto: Hans Bindselev.

foran den gamle skole med borde og stole anbragt med to meters afstand, varmt påklædt og med tæpper som supplement. Vi måtte nærmest råbe, for at alle kunne høre, især når der kørte traktorer forbi på vejen.

Selve konstitueringen gik nemt. Vigtigst var det, at formanden ønskede at fortsætte. Men også de øvrige poster blev bemandet. Vi enedes om at udgive et Smånyt som normalt inden sommerferien. Det var vigtigt, at medlemmerne blev klar over, at vi fortsatte arbejdet med foreningen så godt som muligt. I Smånyt 2 kunne man så se, hvilke arrangementer, der var planlagt fra september til jul.

På det første ”normale” bestyrelsesmøde efter ferien kunne vi dog konstatere, at alt ikke var normalt endnu. En tur til Frimurerlogen måtte ændres til et besøg på det nye Frihedsmuseum, og årets reception for Årsskrift 2020 blev flyttet til Kulturhuset. Desuden måtte de enkelte arrangementer ligeledes tilrettes. De populære kaffe- og kageborde til foredragene skulle ændres til stolerækker med afstand og salg af øl og vand.

Aktiviteter på trods

To gode ting er dog gennemført: Rejsen til Det romerske Tyskland (se side 48) og bestyrelsens deltagelse i Dansk Lokalhistorisk Forenings årsmøde i Sønderborg, denne gang afholdt i september i stedet for i april og med en spændende og inspirerende række foredrag om genforeningen i 1920.

I løbet af efteråret arbejdes der også videre i de forskellige grupper med henholdsvis hjemmesiden, det nye registreringsprogram Sara og med oprydning og nyindretning af lageret. Der holdes også åbent hus den første søndag i hver måned. På Smørum Bibliotek er der indrettet en montre nær indgangen med udstilling af effekter fra samlingerne. Og bestyrelsen fortsætter selvfølgelig også sit arbejde i bedste stil. Tiden må vise, hvor meget der kan gennemføres.

Inga Niensens store arbejde med ikke blot dette årsskrift, men også med bogen ”Glimt af Ledøje og Smørumshistorie – Vigtige fund og begivenheder” blev da heldigvis gennemført. Vi håber, vores medlemmer tager godt imod såvel årsskrift som bog. Begge dele kan i øvrigt købes til f.eks. gave til familie og venner. Her skal lyde en særlig stor tak til Inga Nielsen, Fredi Paludan Bentsen og Holger Agerskov, der har ydet et værdifuldt arbejde med tekst, fotos og layout, samt til korrekturgruppen, der gennemlæser igen og igen.

Året der gik

I år har vi mistet tre medlemmer, der gennem mange år har ydet en særlig stor indsats i foreningen og arkivet: Bent Jespersen, Aase Thygesen og Erik Ziegler. De har hver især været med til at sætte deres præg på foreningen gennem deres arbejde med udstillinger, rejser og øvrige bestyrelsesarbejde. Æret være deres minde.

Tak

Til sidst skal der lyde en stor tak til vores lokale sponsorer (se omslaget) og til de øvrige sponsorer og fonde, der har muliggjort udgivelserne, og som støtter vores arbejde med udstillinger m.m. Vi takker ligeledes vores samarbejdspartnere, Kroppedal Museum, Ølstykke Historiske Forening, Stenløse Historiske Forening, Dansk Lokalhistorisk Forening, Egedal Kommune samt Egedal Arkiver og Museum ved Rolf Kjær-Hansen.

Men ikke mindst takker vi alle vores medlemmer, herunder også de forskellige arbejdsgrupper for stor interesse, opbakning og arbejde.

På bestyrelsens vegne ønsker jeg alle en rigtig glædelig jul og et godt nytår.

En stor tak til vore sponsorer, der gør det muligt at udgive Årsskrift 2020

Axfield Consult Aps, Grethe Bielefeldt, Kratlodden 46, Måløv

Benny Johansen & Sønner A/S, Kirkevej 8, Ledøje

Buehøjgaard Møbler A/S, Hove Bygade 4, Hove

Dansk Lokalhistorisk Forening

Gartneriet Rosenlund, Skebjergvej 33, Smørum

Gunnars Planter, Ole Hansen, Råbrovej 34, Smørum

Jacob's Auto, 44 66 56 15, Nybøllevvej 33, Smørum

Murermester, Brdr. Theisen, Rugvej 7, Smørum

Oticon Fonden, Kongebakken 9, Smørum

Realmæglerne, Viggo Axelsen Aps, Ballerup/Smørum

Restaurant Kongemosen, Kongemosen 1, Smørum

Skorstensfejer René Tausø Bak, 22 16 94 27, Tune

SuperBrugsen, Flodvej 75G, Smørum

